

บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงสภาพการผลิตข้าวไร่ ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้แสดงผลการวิเคราะห์ ไว้ตามลำดับดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล สภาพเศรษฐกิจรายได้
2. สภาพการผลิตข้าวไร่ และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการผลิตข้าวไร่ของชุมชนบ้านแม่ลานคำ
3. ปัญหา อุปสรรคในการผลิตข้าวไร่ และการปรับตัวของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน

ข้อมูลพื้นฐานชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

นิเวศวิทยาและภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านแม่ลานคำ

พื้นที่บ้านแม่ลานคำ ตั้งอยู่ในบริเวณที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 500-1,424 เมตร มีดอย(ภูเขา) ที่สำคัญล้อมรอบถึง 15 ดอย ตามชื่อที่ชาวบ้านเรียกคือ 1.ดอยกะจือโจ๊ะ 2.ดอยผาฉาย 3.ดอยม่อนดอก 4.ดอยสามม่วง 5.ดอยป่าเฮวลัวะ 6. ดอยห้วยหมี่ 7.ดอยห้วยโป่ง 8.ดอยสันโป่ง 9.ดอยสามธง 10.ดอยผาแดง 11.ดอยสันช้าง 12.ดอยผาหลวง 13.ดอยสันก่อง 14.ดอยสามเตา 15.ดอยผาผึ้ง

ดอยเหล่านี้เป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำที่สำคัญ 3 สาย คือ แม่น้ำแม่ลานเงิน แม่น้ำแม่ลานคำ แม่น้ำแม่ลานหลวงที่ไหลลงสู่ แม่น้ำชาน – แม่น้ำปิง – แม่น้ำเจ้าพระยา และเป็นแหล่งต้นกำเนิดลำห้วยขนาดเล็กภายในชุมชน 22 สายคือ 1.ห้วยเหี้ย 2.ห้วยโป่ง 3.ห้วยวัด 4.ห้วยหก 5.ห้วยเม็ง 6.ห้วยโก้น 7.ห้วยจีเหล้า 8.ห้วยหอย 9.ห้วยหมอมูล 10.ห้วยป้อมมะแฉ 11.ห้วยพะแฉะโละ 12.ห้วยตองก้อ 13.ห้วยโละ 14.ห้วยผาผึ้ง 15.ห้วยอีฮวก 16.ห้วยผาแดง 17.ห้วยหวาน 18.ห้วยป่าเฮี้ยว 19.ห้วยโป่งน้อย 20.ห้วยน้ำลัน 21.ห้วยผีปกกะโล้ง 22.ห้วยไม้ลุง

ลักษณะของป่าแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

- 1.ป่ากะเนอหมือ(ป่าดิบชื้น)
- 2.ป่ากะเนอพา(ป่าดิบเขา)

ตามคำบอกเล่า ของพ่อเดมาชวา หรือ ชาวกะเหรี่ยง เรียกว่า“พะตีชวา” จากหย่อมบ้านห้วยเหี้ยะ ได้ความว่า “ยายของพะตีชวาเล่าให้ฟังว่า ตอนที่พ่อแม่ของยายย้ายเข้ามาที่นี่ยายยังเป็นเด็กเล็กอยู่ พ่อแม่ได้ย้ายมาจากดินแดนตะวันตก หรือ “ก๋อหื้อนื้อ” โดยอาศัยเรือข้ามฝั่งมาจากแม่น้ำสาละวิน แล้วมาปักหลักทำมาหากินอยู่ในบริเวณนี้ในเวลานั้นมีเพียงตระกูลเดียวที่อาศัยอยู่แห่งนี้เป็น “ตระกูลลาไซปา” เมื่อตระกูลนี้ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในลุ่มน้ำแม่ลานคำ ญาติพี่น้องคนรู้จักได้เดินทางมาอาศัยอยู่ด้วย และเริ่มมีชาวกะเหรี่ยงเข้ามาอาศัย และตั้งชุมชนในบริเวณใกล้เคียงด้วย

พื้นที่บริเวณบ้านแม่ลานคำในปัจจุบันเป็นที่อยู่อาศัยของคนหลายช่วงชีวิตคน ผู้อาวุโส ในหมู่บ้านได้บอกเล่าว่า แต่เดิมพื้นที่นี้เคยเป็นที่อยู่อาศัยของชาวลัวะมาก่อน ซึ่งสังเกตเห็นได้จาก ซากวัดเก่า และป่าช้าเก่าของชาวลัวะ ที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน ในบริเวณห่อมบ้าน ห้วยหญ้าไคร้ ห่อมบ้านสบลาน ห่อมบ้านห้วยเหี้ยะ บ้านกิวห้า บ้านขุนวิน บ้านป่าเมียง และบริเวณวัดหลวง ซึ่งหากประมาณระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานของคนในบริเวณนี้ได้ว่ามีอายุมากกว่า 700 ปี หลังจากชาวลัวะได้ย้ายถิ่นฐานออกไป กะเหรี่ยง ซึ่งเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่เคยมีการตั้งถิ่นฐานมาก่อนจึงได้อพยพเข้ามาอาศัยในบริเวณนี้

บ้านแม่ลานคำเคยอยู่ภายใต้การปกครองของอำเภอแมริม เมื่อมีการตั้งอำเภอสะเมิงขึ้นในปี พ.ศ.2445 บ้านแม่ลานคำจึงได้เปลี่ยนมาขึ้นกับเขตการปกครองของอำเภอสะเมิงจนถึงปัจจุบัน บ้านแม่ลานคำ อยู่ในหมู่ที่ 6 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมี นายนะพอ โชคสงเสริม เป็นผู้ใหญ่บ้านในช่วงปีพ.ศ. 2535- จนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 98 ครัวเรือน ประชากรจำนวน 426 คน มีการตั้งบ้านเรือนเป็นหย่อมบ้านจำนวน 5 หย่อมบ้าน

1. หย่อมบ้านแม่ลานคำ มีจำนวน 11 หลังคาเรือน 10 ครอบครั้ว ประชากร 42 คน
2. หย่อมบ้านห้วยเหี้ยะ มีจำนวน 12 หลังคาเรือน 12 ครอบครั้ว ประชากร 61 คน
3. หย่อมบ้านสบลาน มีจำนวน 18 หลังคาเรือน 12 ครอบครั้ว ประชากร 74 คน
4. หย่อมบ้านใหญ่ มีจำนวน 30 หลังคาเรือน 29 ครอบครั้ว ประชากร 129 คน
5. หย่อมบ้านหญ้าไช้ มีจำนวน 27 หลังคาเรือน 26 ครอบครั้ว ประชากร 121 คน

แคลอกับประวัติศาสตร์ของชุมชน : บ้านแม่ลานคำ

แคลอ (ร่องรอยซากหมู่บ้าน) คือหมู่บ้านร้าง หรือสถานที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน แคลอที่ปรากฏให้เห็นอยู่ทำให้เห็นภาพประวัติศาสตร์ และลักษณะการตั้งถิ่นฐานในอดีต ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ว่าไม่นิยมตั้งหมู่บ้านใกล้แม่น้ำใหญ่ แต่จะตั้งหมู่บ้านริมห้วยเล็กๆที่เป็นบริวารของแม่น้ำสายใหญ่(แม่น้ำแม่ลานคำ) และมีการโยกย้ายหมู่บ้านอยู่เสมอ การโยกย้ายจะเห็นร่องรอยชุมชนเวียนกลับมาที่เดิม มิใช่การโยกย้ายหมู่บ้านอย่างถาวร แต่ร่องรอยการโยกย้ายที่ปรากฏเป็นแคลออยู่ในบริเวณและอาณาเขตที่ชัดเจน แคลอส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ริมห้วยสายหลัก 4 ลำห้วย คือ

1. ลำห้วยหว่าคลีโก๊ะ มี 6 แคลอ
2. ลำห้วยแม่ลานหลวงมี 5 แคลอ
3. ลำห้วยแม่ลานคำ มี 10 แคลอ
4. ลำห้วยเมียงมี 7 แคลอ

จากการสัมภาษณ์พระตีชวา ทำให้ทราบข้อมูลว่า แคลอบางแห่งจะอยู่กันนาน เป็นเวลาสิบปีขึ้นไป แต่บางแห่งก็มีอายุแค่หนึ่งปีหรือไม่ถึงปี ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของคนในหมู่บ้านหากนำมาคิดเฉลี่ยแล้ว พบว่าหมู่บ้านแม่ลานคำเกิดขึ้นมานานกว่า 150-200 ปีมาแล้ว จากแคลอที่เคยอาศัยโยกย้ายชุมชนเวียนของชาวบ้านแม่ลานคำ จากอดีตถึงปัจจุบันได้ก่อกำเนิดหมู่บ้านหลายหย่อมบ้าน ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งนอกจากจะเป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้ทราบว่าชุมชนแม่ลานคำอาศัยอยู่

บริเวณนี้มานานแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าการโยกย้าย และการใช้ที่ดินของชาวกะเหรี่ยงมีการหมุนเวียนกลับมาใช้ในพื้นที่เดิม มิได้โยกย้ายถิ่นแบบไปเรื่อยๆ

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในอดีต ระยะ 30-40 ปี

อดีต ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำอาศัยอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย แต่ละหย่อมบ้านอาศัยอยู่กันไม่เกินสิบหลังคาเรือน และมีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน จากพื้นที่หนึ่งไปอีกพื้นที่หนึ่ง เมื่อสภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพ

สาเหตุที่ต้องย้ายถิ่นฐานบ่อยๆ มีสาเหตุหลายประการ

1. การย้ายบ้านตามการทำไร่กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มคนที่ทำไร่ข้าว ปลูกพืชล้มลุก และการทำไร่ไม่ทำที่เก่าซ้ำกัน แต่ปีละปีจะเปลี่ยนไปเรื่อยๆ การเปลี่ยนที่แต่ละครั้งจะไกลห่างออกจากชุมชนเรื่อยๆ เมื่อตั้งหมู่บ้านได้หลายปีพื้นที่ในการทำไร่จะไกลจากชุมชนมากขึ้น ดังนั้นการขนย้ายผลผลิตกลับไปยังบ้านเรือนจึงเป็นเรื่องยากและลำบาก จึงย้ายไปอยู่ในไร่ หรือไปหาทำเลที่ใกล้กับพื้นที่ทำไร่เพื่อสะดวกในการเก็บผลผลิต

2. ความเชื่อเรื่องการเจ็บป่วยล้มตายของคนในบ้าน ต้องรื้อบ้าน และย้ายบ้านใหม่ ชาวกะเหรี่ยงสมัยก่อนไม่ได้สร้างบ้านแบบถาวร แต่จะใช้ไม้ไผ่สร้างบ้านเรือนเป็นส่วนใหญ่ ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าหากแม่บ้านได้ถึงแก่กรรมลงพอบ้านต้องรื้อบ้านใหม่ เพราะหากสมาชิกในบ้านยังอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดิม สมาชิกในครอบครัวจะเกิดเจ็บป่วยล้มตายลง

3. เมื่อชุมชนได้ตั้งรกรากอยู่เป็นเวลานาน การเพิ่มจำนวนของสัตว์เลี้ยง เช่นวัว กระบือ หมู จะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทำให้หมู่บ้านสกปรก เนื่องจากสัตว์เลี้ยงถ่ายมูลเรี่ยราด เพราะการเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงแบบปล่อย โดยเฉพาะที่พบเห็นทั่วไป คือ การเลี้ยงหมู และไก่ ในหมู่บ้านก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บภายในชุมชน จึงจำเป็นที่จะต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อมิให้เกิดปัญหาเหล่านี้

4. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี สถานที่บางแห่งเมื่อมีการตั้งหมู่บ้าน และมีการเจ็บป่วยล้มตายลง(โรคระบาด) อุบัติเหตุเกิดขึ้นต่อทรัพย์สินและชีวิต หรือมีสัตว์ที่ไม่พึงปรารถนาเข้ามายังหมู่บ้าน เช่น งูเห่า ลีลาม เลื้อ หรือสัตว์อื่นๆ ที่เป็นสิ่งต้องห้ามก็จะย้ายไป ซึ่งกะเหรี่ยงถือว่าเป็นเรื่องของผีเจ้าที่เจ้าทาง

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน ระยะ 15 ปี จนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันบ้านแม่ลานคำตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ การตั้งบ้านเรือนแต่ละหย่อมบ้านเป็นไปตามสายตระกูลเครือญาติ หรือเครือญาติที่มีความใกล้ชิดกันโดยการแต่งงานของลูกจากสองตระกูล มีการตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ที่ใกล้เคียงกัน ประมาณ 20 เมตร แต่ละหย่อมบ้านจะมีบ้านเรือนมากกว่า 10 หลังคาเรือนขึ้นไป ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวกะเหรี่ยงในปัจจุบันจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. การตั้งถิ่นฐานได้เปลี่ยนจากการโยกย้ายตามพื้นที่ทำกิน ความเชื่อเรื่องการเจ็บป่วย และการตาย มาอาศัยอยู่อย่างถาวร ลักษณะบ้านของกะเหรี่ยงในชุมชนต่างจากแต่ก่อน มีการสร้างบ้านแบบถาวรเพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่มากนัก เมื่อเทียบกับจำนวนบ้านทั้งหมด

2. เนื่องจากการจำกัดของพื้นที่ ทำให้ชาวกะเหรี่ยงแม่ลานคำ ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบันอย่างถาวรมากกว่า 50 ปี ระบบการผลิตจึงเป็นลักษณะของการทำไร่หมุนเวียน โดยมีพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ระบบการผลิตได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ทำไร่ข้าวหมุนเวียน มาเป็นการทำไร่ข้าวหมุนเวียนควบคู่กับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และปลูกไม้ผลเพื่อการค้า

3. ชุมชนกะเหรี่ยงเริ่มเรียนรู้ และใส่ใจถึงเรื่องสุขอนามัยของครอบครัว และชุมชนเพิ่มมากขึ้น เห็นได้ว่าทุกหลังคาเรือนมีส้วมแยกจากตัวบ้านเป็นสัดส่วน เมื่อยามเจ็บไข้จะรักษาตามประเพณีดั้งเดิม เมื่อยังไม่ก็จะไปรักษาที่อนามัยประจำหมู่บ้านที่ หย่อมบ้านใหม่

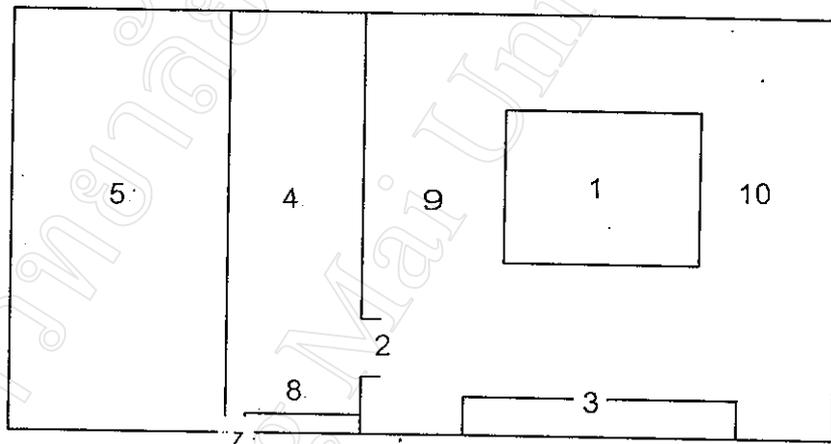
4. ระบบความเชื่อ จากอดีตที่กะเหรี่ยงมีความเชื่อในเรื่องผี และนับถือผี รวมไปถึงความเชื่อเรื่องสัตว์อัปมงคลที่นำความชั่วร้ายมาสู่ชุมชน กะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำได้หันมานับถือศาสนาพุทธ และมีความเคารพเลื่อมใส บูชาพระพุทธศาสนา ซึ่งก่อนที่กะเหรี่ยงจะหันมานับถือพุทธ ต้องทำพิธีตัดผีเสียก่อน ซึ่งหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ก็มีความเชื่อทางด้านวิญญาณและการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งไม่ขัดกับหลักความเชื่อเดิมของกะเหรี่ยงมากนัก แต่สอนให้คิด ให้มองอย่างมีเหตุผล กะเหรี่ยงในชุมชนจึงหันมานับถือพุทธกันทั้งหมด และมีวัดตั้งอยู่ที่หย่อมบ้านใหม่

5. ระบบการปกครอง ปัจจุบันอำนาจการปกครองและการตัดสินใจอยู่ที่ผู้นำหมู่บ้าน คือผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นตำแหน่งอย่างเป็นทางการ โดยประชากรในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ชาวกะเหรี่ยงจะให้ความสำคัญ และมีความเคารพเชื่อถือนในตัวของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการมาก ทำให้ตำแหน่งผู้นำหมู่บ้านในอดีต (ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมในหมู่บ้าน) ลดความสำคัญลงไปมาก

รูปภาพที่ 1 ลักษณะบ้านแบบดั้งเดิม

ลักษณะโครงสร้างบ้านแบบดั้งเดิม วัสดุในการสร้างบ้าน รวมไปถึงความเชื่อเกี่ยวกับบ้านของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

1.เตาไฟ-ปรุงอาหาร	2.ประตูห้อง
3.ชั้นวางของใช้ในการประกอบอาหาร เช่น ถ้วยชาม เขียง	4.ชานใน
5.ชานนอก	6.บันไดบ้าน
7.บันไดบ้าน	8.ที่วางกระบอมน้ำ
9.ที่นอนเจ้าของบ้าน	10.ที่นอนแขกที่มาเยี่ยมเฝ้าเดียวกัน

บ้านกะเหรี่ยงเป็นแบบยกพื้น มีห้องเดียวซึ่งเป็นห้องนอนกระสังค์ ใช้เป็นที่รับแขก ห้องครัว ห้องอาหาร และห้องประกอบพิธีกรรม สำหรับครอบครัวที่มีบุตรสาวโตแล้ว อาจกันเป็นอีกห้องหนึ่งใช้หากัน แต่ไม่ถือเป็นอีกห้องหนึ่ง

กลางห้องมีเตาไฟ ซึ่งสร้างอยู่บนกระบะดิน เหนือเตาไฟเป็นที่เก็บพันธุ์พืช และตากแห้งเมล็ดพืชต่างๆ จากไร่ นา เช่น พริก ข้าวโพด ฯลฯ

ห้องครัวกับการเก็บเมล็ดพันธุ์พืช

ห้องครัวของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ จากอดีตจนถึงปัจจุบันถูกออกแบบ ให้เหมาะสมกับการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ และเมล็ดพันธุ์พืชอื่นๆนั้น เกี่ยวพันกับเตาไฟ เตาไฟถูกออกแบบให้มีรูปร่างสี่เหลี่ยม มีเสาอยู่แต่ละมุม 4 เสา สำหรับหึ่งเตาไฟหรือชั้นวางของบนเตาไฟ จะมีชั้นวางมีอยู่ 2-3 ชั้น

หิ้งชั้นแรกนั้นมิได้สำหรับตากแห้งข้าวเปลือกเพื่อทำการดำข้าวในวันรุ่งขึ้น หรือตากแห้งเนื้อ ถั่วเน่าห่อ หรืออาหารชนิดอื่นๆ แต่ที่บ้านแม่ลานคำพบอาหารทั้ง 3 ชนิดนี้มีเกือบทุกหลังคาเรือน

หิ้งชั้นที่สอง มิได้เก็บสัมภาระต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์เครื่องครัว หรือเก็บอุปกรณ์ การเกษตรบางชนิด เช่น ปลูกด้ามมีด ด้ามสั้น ชั้นที่สองนี้มีการเก็บรักษาพันธุ์พืชเป็นส่วนใหญ่ พันธุ์ข้าวไร่ที่ใช้ปลูกจะถูกเก็บในชั้นนี้ เมล็ดพันธุ์พืชบางชนิด หากไม่เก็บบนหิ้งเตาไฟ จะมีตะกร้า สำหรับเก็บของห้อยไว้ตรงข้างฝา หรือที่ใดก็ได้ตามความสะดวก

หิ้งชั้นที่สาม มิได้สำหรับเก็บอุปกรณ์ทำการเกษตร เช่น เสื่อแบกข้าว เสื่อตีข้าว ใบพัดข้าว ที่แบกข้าว และยังเป็นชั้นที่เก็บรักษาสมุนไพรอีกด้วย

พ้นจากประตูห้องออกมาข้างนอก จะเป็นชานใน คือด้านที่อยู่ภายในชายคาบ้าน ซึ่งจะเป็น ระดับเดียวกันกับห้องข้างใน เป็นที่พักแรมของแขกเยี่ยม ซึ่งเป็นคนต่างเผ่า ถัดออกมาเป็นนอกชาน ส่วนนอก ซึ่งจะลดระดับลงจากชานในประมาณ 1 คืบ บ้านใดลงจากบ้านมี 2 แห่ง จากชานนอกและ ชานใน

วัสดุ : วัสดุที่ใช้สร้างบ้านกะเหรี่ยงเป็นวัสดุที่หาง่ายภายในท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะใช้เสาไม้จริง ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง พื้นบ้านและฝ้ายบ้านเป็นไม้ไผ่ซึ่งสับ และตีแผ่เป็นฟาก หลังคามุงด้วยหญ้าคาแห้ง เย็บเป็นตับ หรือมุงด้วยตองติง และมุงด้วยใบหวาย เมื่อรวมคว้นแล้วทำให้ทนทาน

ปัจจุบัน ความเชื่อบางประการเกี่ยวกับบ้านหมดไป เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับหญิงต้นตระกูล เสียชีวิตลง สมาชิกในครัวเรือนต้องโยกย้ายออกจากพื้นที่ และสร้างบ้านใหม่ ชาวกะเหรี่ยง บางครอบครัว เริ่มหันมาสร้างบ้านแบบถาวร หลังคามุงกระเบื้องหรือสังกะสี ฝ้ายบ้าน และพื้นบ้าน ทำด้วยไม้ ซึ่งทนทานกว่าการใช้ใบหวายมุงหลังคา และใช้ไม้ไผ่ทำพื้นบ้าน แต่ความเชื่อเกี่ยวกับ เรื่องเหล่านี้ยังมีให้เห็นไม่มากนัก ในหมู่บ้านแม่ลานคำ

ทำเลที่ตั้ง ถิ่นฐาน กะเหรี่ยงจะเลือกทำเลที่ไม่สูงมากนัก ซึ่งต่างกับชาวเขาเผ่าอื่น กะเหรี่ยง จะสร้างบ้านอยู่บริเวณแถบลาดไหล่เขา หรือพื้นที่ราบลุ่มระหว่างภูเขาใกล้แหล่งน้ำ

ข้อนิยม และข้อห้ามในการสร้างบ้านและเลือกทำเลที่ตั้ง : บ้านแต่ละหลังของชาวกะเหรี่ยง คือบ้านจะไม่มีรั้วบ้าน พื้นท้องที่เป็นญาติฝ่ายแม่จะสร้างบ้านอยู่ใกล้กัน ลูกเขยเมื่อแยกบ้านแล้ว จะสร้างบ้านอยู่ใกล้กับบ้านพ่อตาแม่ยาย

บ้านแม่ลานคำมีกลุ่มบ้านย่อยในสังกัด 5 กลุ่มบ้าน เรียกกันในชุมชนว่า หย่อมบ้าน ได้แก่ หย่อมบ้านแม่ลานคำ หย่อมบ้านห้วยเหี้ยะ หย่อมบ้านสบลาน หย่อมบ้านห้วยหญ้าไซร์ หย่อมบ้านใหม่ โดยมีผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ปกครองดูแลประจำที่หย่อมบ้านห้วยเหี้ยะ จัดเขตการปกครองโดย บ้านแม่ลานคำสังกัดหมู่ที่ 6 และคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านภายในหมู่บ้าน เมื่อ พ.ศ. 2514 ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันได้แก่ นายนะพอ โชคสงเสริม

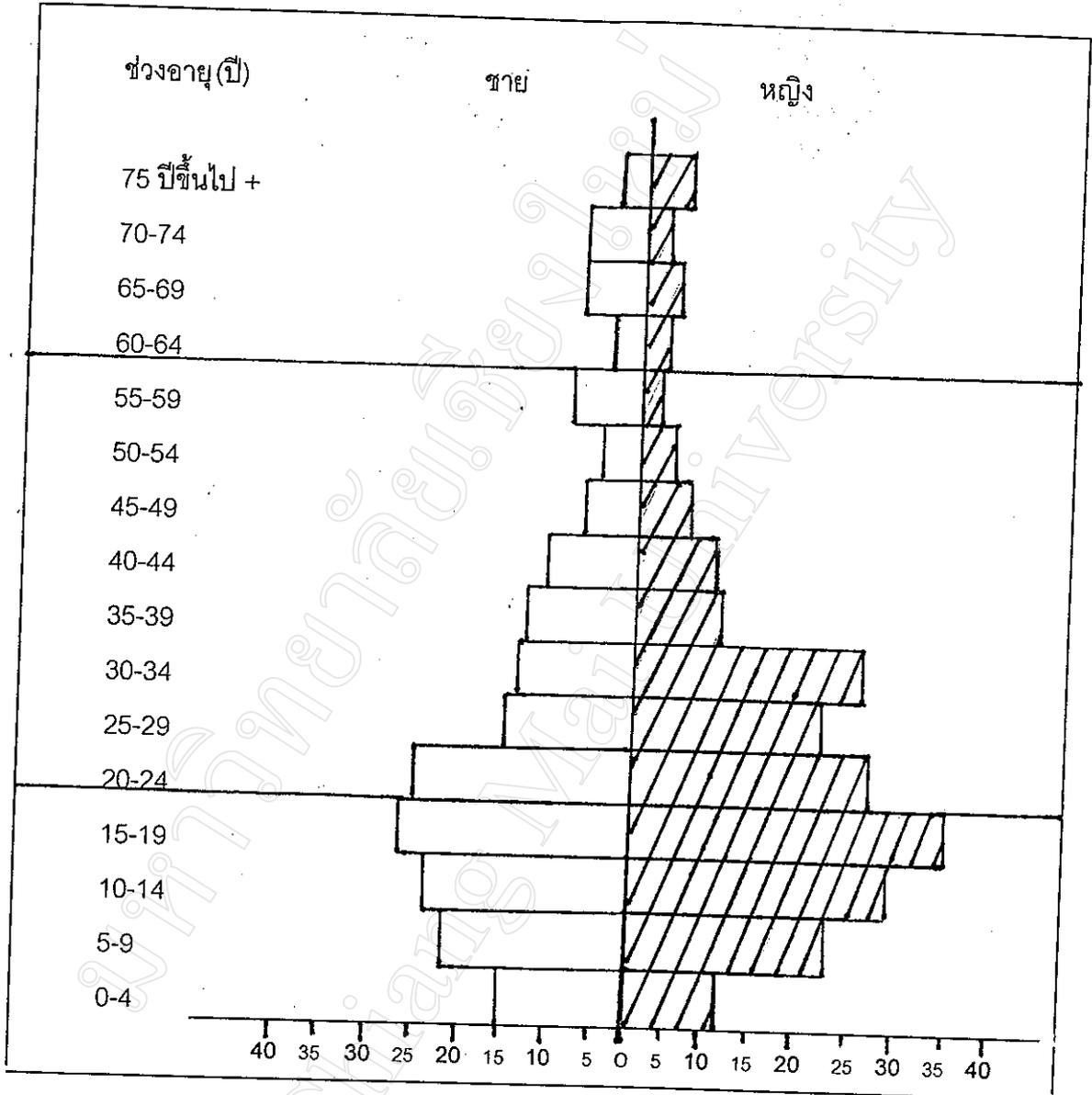
1. ข้อมูลด้านประชากรบ้านแม่ลานคำ

บ้านแม่ลานคำ เป็นชุมชนของกะเหรี่ยง จำนวน หลังคาเรือน 89 หลังคาเรือน ประชากรทั้งหมด 428 คน เพศหญิง 220 คน เพศชาย 208 คน โครงสร้างของประชากรทางด้านอายุและเพศ (ตารางที่ 1 และแผนภูมิที่ 1)

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรบ้านแม่ลานคำ จำแนกตามเพศและอายุ

กลุ่มอายุ (ปี)	ชาย (N = 208)		หญิง (N = 220)		รวม (N = 428)		กลุ่มพึ่งพาและ กลุ่มแรงงาน (ร้อยละ)
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
0-4	15	7.2	12	5.4	27	6.3	43.9
5-9	22	10.6	23	10.4	45	10.5	
10-14	24	11.5	29	13.1	53	12.4	
15-19	28	13.5	35	15.9	63	14.7	
20-24	25	12.0	27	12.8	52	12.1	46.7
25-29	15	7.2	23	10.4	38	8.9	
30-34	14	6.7	16	7.3	30	7.0	
35-39	13	6.2	12	5.4	25	5.8	
40-44	10	4.8	10	4.5	20	4.7	
45-49	6	2.8	7	3.2	13	3.0	
50-54	5	2.4	5	2.2	10	2.4	
55-59	9	4.3	3	1.4	12	2.8	
60-64	4	2.0	4	1.8	8	1.8	9.4
65-69	7	3.4	5	2.2	12	2.8	
70-74	7	3.4	3	1.4	10	2.4	
75 ปีขึ้นไป	4	2.0	6	2.7	10	2.4	
รวม	208	100.0	220	100.0	428	100.0	100.0

แผนภูมิที่ 1 พีรามิดประชากรบ้านแม่ลานคำ พ.ศ. 2541

ประชากรบ้านแม่ลานคำ

ชาย 208 คน

หญิง 220 คน

รวม 428 คน

จากข้อมูลด้านอายุของประชากรบ้านแม่ลานคำ สามารถจำแนกจำนวนของประชากรแต่ละประเภท ของชาวกระเหรี่ยงแม่ลานคำดังนี้ ประชากรวัยพึ่งพาดังแต่ช่วงอายุ 0-19 ปี จำนวน 188 คนคิดเป็นร้อยละ 42.1 ประชากรวัยแรงงานตั้งแต่ช่วงอายุ 20-59 ปี จำนวน 200 คน คิดเป็นร้อยละ 43.7 และประชากรวัยพึ่งพาดังแต่ช่วงอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 14.2

จากการสำรวจระยะเวลา 1 ปี (2540) และจากการศึกษางานวิจัยในพื้นที่ศึกษาเดียวกันนี้ พบว่าการเพิ่มขึ้นของประชากรกะเหรี่ยงมีน้อย และมีประชากรเพิ่มขึ้นจากการเกิดใหม่ เพียง 2 คน ไม่มีสำเนาทะเบียนบ้าน แต่จะเป็นการลงบันทึกครัวเรือนจำนวนสมาชิกแต่ละคนในครัวเรือน และเก็บรวบรวมไว้เป็นหลักฐานที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

ลักษณะครัวเรือนเป็นครอบครัวเดี่ยว จำนวน 63 ครัวเรือน ครอบครัวขยายจำนวน 26 ครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4.78 คน ครัวเรือนที่มีสมาชิกลดน้อยที่สุด จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 4.5 ครัวเรือนที่มีสมาชิกมากที่สุดจำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 1.1 (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน(คน)	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
2	4	4.5
3	13	14.6
4	25	28.1
5	25	28.1
6	11	12.4
7	5	5.6
8	4	4.5
9	1	1.1
11	1	1.1
รวม	89	100.0

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนต่ำสุด 2 คน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนสูงสุด 11 คน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4.77 คน

การทำไร่ข้าวหมุนเวียนของบ้านแม่ลานคำใช้แรงงานจากสมาชิกในครัวเรือน จากการศึกษาพบว่า จำนวนประชากรวัยแรงงานของบ้านแม่ลานคำมีจำนวนทั้งสิ้น 200 คน (แผนภูมิที่ 1 : 25) ครอบครัวของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ มีจำนวนสมาชิกในวัยแรงงานในแต่ละครอบครัวทั้งสิ้น โดยเฉลี่ย ครัวเรือนละ 3.31 คน ครัวเรือนที่มีจำนวนแรงงานสามารถทำงานได้น้อยที่สุด 2 คน คิดเป็นร้อยละ 44.9 มากที่สุด 8 คน คิดเป็นร้อยละ 2.2 (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 จำนวนแรงงานภายในครัวเรือนที่ใช้ในการทำไร่ข้าวหมุนเวียน

จำนวนแรงงานในครัวเรือน(คน)	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
2	40	44.9
3	13	14.6
4	22	24.7
5	5	5.6
6	2	2.2
7	5	5.6
8	2	2.2
รวม	89	100.0

แรงงานสมาชิกในครัวเรือนต่ำสุด 2 คน

แรงงานสมาชิกในครัวเรือนสูงสุด 8 คน

แรงงานสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 3.31 คน

ด้านแรงงานแรกเริ่มกะเหรี่ยงเป็นกลุ่มคนที่ปลูกข้าวไร่เป็นหลัก ได้พัฒนาการมาเป็นการปลูกข้าวนาควบคู่กับการปลูกข้าวไร่ กะเหรี่ยงมีความเชื่อว่า การปลูกข้าวไร่ได้บุญมากกว่าการปลูกข้าวนา เพราะไม่ต้องอาศัยแรงงานจากสัตว์

แรงงานที่ใช้ในภาคเกษตรกรรมเป็นแรงงานในครัวเรือน ไม่มีการว่าจ้างแรงงานจากภายนอกชุมชน แต่เป็นไปในลักษณะของการเอามื้อ เอารวันกัน ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับ " การลงแขกเกี่ยวข้าว " ของทางภาคกลาง ซึ่งเป็นประเพณีการผลิตที่กระทำสลับต่อกันมาเป็นเวลานาน

2. ลักษณะด้านการนับถือศาสนาของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

ประชากรบ้านแม่ลานคำส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ จำนวน 89 ครัวเรือน จากรากฐานความเชื่อทางศาสนาเดิมนับถือผี และวิญญาณ ซึ่งเคร่งครัดในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ การนับถือว่าผีดิน แม่น้ำ ป่าเขา มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองดูแล ดังนั้นกิจกรรมการผลิตทุกขั้นตอน หรือการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ จำต้องได้รับอนุญาตจากผู้เป็นเจ้าของ การเลี้ยงจิตวิญญาณ เจ้าที่ - เจ้าป่า เจ้าเขา - เจ้าน้ำ เป็นการแสดงออกถึงความเคารพขอบคุณธรรมชาติ หลังจากเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวผลผลิต ในแต่ละปีชาวกะเหรี่ยงเป็นเพียงผู้อาศัยขอใช้ประโยชน์เท่านั้น

ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง วัดประจำหมู่บ้านตั้งอยู่ในพื้นที่ ห่อมบ้านใหม่ มีพระ 2 รูป สามเณร 2 รูป ปกาเกอญอจะไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัด ทุกๆวันพระ และหยุดจากภาระกิจในการทำไร่ทุกชนิด กะเหรี่ยง จะไปรวมกันที่วัด เพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา ตั้งแต่เช้าตรู่จนกระทั่ง ปายจึงเดินทางกลับบ้าน

ความเชื่อในเรื่องศาสนาพุทธและมี หรือจิตวิญญาณมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงสอดคล้องกัน โดยมีความเชื่อว่าจิตวิญญาณดูแลคุ้มครองธรรมชาติที่อยู่รอบตัวมนุษย์ พระพุทธคือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คุ้มครองเรื่อง "ศีล" ศีลธรรมในโลกทัศน์ของชาวกะเหรี่ยง ครอบคลุมถึงการมีชีวิตสมณะ ไม่ละโมภ โลกมาก ถ่อมตน รักษาความสงบ เคารพในธรรมชาติ และการเอื้อเฟื้อ รวมทั้งศีลห้าแบบพุทธเป็น มรดกทางวัฒนธรรม การละทิ้งศีลธรรมจึงเป็นการละทิ้งวัฒนธรรมของตน (ปิ่นแก้ว, 2534: 84-85) ดังนั้นชาวกะเหรี่ยงสามารถนับถือผี และพุทธได้อย่างผสมผสานกัน

3. ลักษณะด้านการศึกษาของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

จากการศึกษาพบว่าระดับการศึกษาของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำส่วนใหญ่อยู่ในระดับ ประถมศึกษาตอนปลาย คิดเป็นร้อยละ 26.4 รองลงมาจบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 13.6 (ตารางที่ 4)

ชาวกะเหรี่ยงรุ่นก่อนส่วนใหญ่ ไม่ได้รับการศึกษา แต่ชาวกะเหรี่ยงในบ้านแม่ลานคำสามารถ อ่านออก เขียนภาษากะเหรี่ยงของตนได้ การดำรงชีพได้รับการสืบทอดต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น เรียนรู้การผลิตทางการเกษตร ทำนา ทำสวน ทำไร่ แต่เยาวชนกะเหรี่ยงรุ่นใหม่ ถูกส่งให้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนมากขึ้น ภายใต้ระเบียบข้อบังคับของรัฐบาล หรือกระทรวงศึกษาธิการที่กำหนดระดับ การศึกษาภาคบังคับ 9 ปี หรือมัธยมศึกษาปีที่ 3 ชาวกะเหรี่ยงที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษาตอน ปลายจำนวนมากที่สุด 113 คน รองลงมา มีระดับการศึกษาประถมศึกษาตอนต้นจำนวน 58 คน อันดับที่ 3 มีระดับการศึกษามัธยมต้นจำนวน 22 คน (ตารางที่ 4)

ในอดีตชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ พยายามที่จะส่งลูกหลานเข้าเรียนในสถานศึกษา ให้สูงที่สุด เท่าที่โอกาสจะเอื้ออำนวย บ้านแม่ลานคำมีโรงเรียนในเขตบริการคือ โรงเรียนบ้านแม่ลานคำ ซึ่งเป็นโรงเรียนในโครงการขยายโอกาส เปิดสอนในระดับก่อนประถมศึกษา จนถึงระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น และโรงเรียนสะเมิงพิทยาคม เป็นต้น ซึ่งทัศนคติของชาวกะเหรี่ยงในด้านการศึกษาเริ่มมี ความคล้ายคลึงกับชาวไทยพื้นราบมากขึ้น เนื่องจากชาวกะเหรี่ยงเห็นความสำคัญของการศึกษาว่า สามารถพัฒนาชุมชน และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนรุ่นต่อไปให้ดีขึ้นได้ ทำให้มีทางเลือก ในการประกอบอาชีพอื่นๆ นอกเหนือจากอาชีพเกษตรกรรมมากขึ้น กล่าวคือ ไม่อยากให้ลูกหลาน ลำบากเช่นตน และกะเหรี่ยงรุ่นก่อนๆ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการผลิตข้าวไร่ของชุมชน ให้ลดลง หรือ เลิกทำไร่ข้าวหมุนเวียน แนวโน้มระดับการศึกษาของชาวกะเหรี่ยง จะยกระดับสูงขึ้นใน

อนาคต เพราะเยาวชนกะเหรี่ยงมีโอกาสในการศึกษาภาคบังคับมากขึ้น อีกทั้งได้รับการหยิบยื่นโอกาสทางการศึกษาจากโครงการเอกชน เช่น สมาคมศูนย์การศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาในประเทศไทย ให้โอกาสทางการศึกษาโดยให้ทุนการศึกษานับสนับสนุนเยาวชนกะเหรี่ยงเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการแสวงหาอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมของชาวกะเหรี่ยงจากการที่มีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น โอกาสแสวงหาอาชีพใหม่เพิ่มขึ้นตามไปด้วย แม้ว่าชาวกะเหรี่ยงรุ่นใหม่อาจไม่เห็นความสำคัญของการทำไร่ข้าวหมุนเวียน เช่นบรรพบุรุษ เพราะเห็นว่ามีทางเลือกในอาชีพอื่นที่ดีกว่า ในอนาคตการทำไร่ข้าวหมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงอาจลดลงกว่าปัจจุบัน หรือไม่มีการทำไร่ข้าวเลยก็ตาม ซึ่งปรากฏการณ์นี้นับว่าเป็นปัญหาที่กะเหรี่ยงอาวุโสในชุมชนตระหนักเช่นกัน แต่ชาวกะเหรี่ยงระดับอาวุโสในชุมชนต่างคาดหวังเพียงแค่ว่า กะเหรี่ยงรุ่นใหม่ จะนำความรู้ ประสบการณ์จากการศึกษา การทำงาน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ ปรับปรุง รวมทั้งแก้ปัญหา ภาคเกษตรกรรมในการปลูกข้าวไร่ของชุมชนมีแนวโน้มพัฒนาขึ้นไปตามลำดับ

ตารางที่ 4 ระดับการศึกษาของประชากรบ้านแม่ลานคำ

ระดับการศึกษา	ชาย		หญิง		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1.อายุไม่ถึงเกณฑ์ที่จะเข้ารับการศึกษา	9	4.3	8	3.6	17	4.0
2.ไม่เรียนหนังสือ	83	40.0	101	46.0	184	43.0
3.อนุบาล-ศูนย์เด็กเล็ก	12	5.8	12	5.5	24	5.6
4.ประถมต้น(ป.1-ป.3)	21	10.0	37	16.8	58	13.6
5.ประถมปลาย(ป.4-ป.6)	64	30.7	49	22.2	113	26.4
6.มัธยมต้น (ม.3)	13	6.3	9	4.1	22	5.1
7.มัธยมปลาย(ม.6)	3	1.4	4	1.8	7	1.6
8.วิทยุไปรษณีย์ทางไกล	1	0.5	-	-	1	0.2
9.ปวช -ปวส.	2	1.0	-	-	2	0.5
รวม	208	100.0	220	220	428	100.0

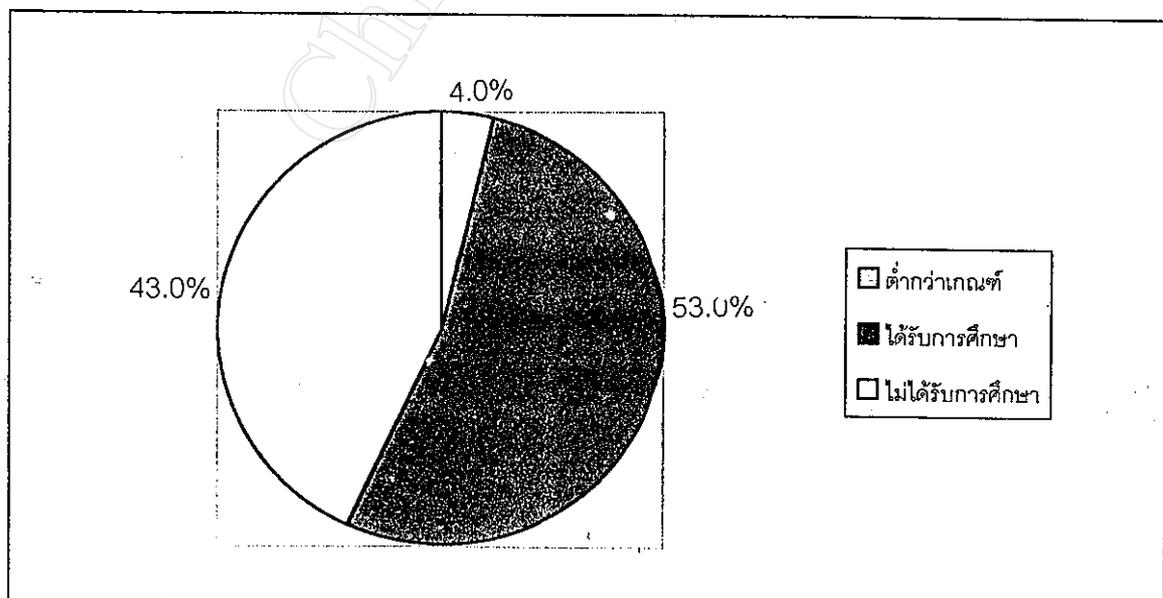
ระดับการศึกษาของกะเหรี่ยงหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่จะไม่ได้รับการศึกษา คิดเป็นร้อยละ 78.7 ส่วนที่รับการศึกษา มีเพียง ร้อยละ 21.3 หัวหน้าครอบครัวที่รับการศึกษาส่วนใหญ่ จบประถมศึกษาตอนปลาย (ป.4 - ป.6) ซึ่งมีร้อยละ 19.1 (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 ระดับการศึกษาของกะเหรี่ยงระดับหัวหน้าครอบครัว

ระดับการศึกษา	จำนวน(ราย)	ร้อยละ
ไม่ได้รับการศึกษา	70	78.7
ได้รับการศึกษา	19	21.3
ในระดับ ประถมศึกษาตอนต้น (ป.1-ป.3)	1	
ประถมศึกษาตอนปลาย(ป.4-ป.6)	17	
สูงกว่า ป. 6	1	
รวม	89	100.0

เมื่อพิจารณาทุกช่วงอายุของประชากรจากการสำรวจ 428 คน ชาวกะเหรี่ยงที่ไม่ได้รับการศึกษาจากระบบโรงเรียน จำนวน 184 คน คิดเป็นร้อยละ 43.0 ต่ำกว่าเกณฑ์ที่สามารถเข้ารับการศึกษ จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 4.0 และได้รับการศึกษาภายในระบบโรงเรียนตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถม มัธยม อาชีววะ และอุดมศึกษา จำนวน 227 คน คิดเป็นร้อยละ 53.0 (แผนภูมิที่ 2)

แผนภูมิที่ 2 เปรียบเทียบประชากรที่เรียน และไม่เรียนหนังสือบ้านแม่ลานคำ

4. ระบบเครือญาติและครอบครัวภายในชุมชนบ้านแม่ลานคำ

ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำมีการแบ่งกลุ่มเครือญาติตามเชื้อสายฝ่ายแม่ (Matrilineal) ผู้หญิงจะมีสถานภาพเป็นหัวหน้าของตระกูล โดยประเพณีฝ่ายชายหลังจากพิธีแต่งงาน ต้องเข้ามาอยู่ในตระกูลของฝ่ายหญิง และนับถือผีของฝ่ายภรรยา ลักษณะการนับถือคล้ายคลึงกับชาวไทยล้านนา และชาวไทยทั่วไปในอดีต ชายชาวกะเหรี่ยงมักอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง และช่วยเป็นแรงงานด้านการผลิตในไร่นา เมื่อถึงฤดูกาลผลิต ซึ่งอาจจะมากกว่าฤดูกาลผลิตเดี่ยว ในช่วงระหว่างการเตรียมพร้อมสร้างบ้าน เพื่อแยกครอบครัวใหม่ จึงพบว่าในบ้านแม่ลานคำมีลักษณะของครอบครัวขยาย บางโอกาส สามี - ภรรยา และญาติ จะไปช่วยครอบครัวทั้งสองฝ่าย ได้อีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็น การแก้ปัญหาขาดแคลนแรงงานในครัวเรือนได้

การแต่งงานกันจึงถือเป็นการสร้างความสัมพันธ์ ทางเครือญาติ และการจัดการด้านแรงงาน หลังจากสร้างครอบครัวใหม่ จะต้องรับผิดชอบด้านการผลิตเอง พ่อแม่จะแบ่งที่ดินให้ ทำการเพาะปลูก เพื่อเลี้ยงครอบครัวตนเองต่อไป หรือต้องบุกเบิกพื้นที่เอง

ด้วยความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำเลือกตั้งถิ่นฐาน บ้านเรือนใกล้ชิดกันในกลุ่มเครือญาติ และการเลือกพื้นที่ในการเพาะปลูกในแถบเดียวกัน รวมทั้งการทำนา โดยอาศัยลุ่มน้ำย่อยเดียวกัน

5. ลักษณะกลุ่มผู้อาวุโส

ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำดำรง และสืบทอด ความคิด ความเชื่อ ระเบียบกฎเกณฑ์ และประเพณีของตนเองมาอย่างยาวนาน ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่สะท้อนออกมาโดยผ่านรูปแบบวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างชาวกะเหรี่ยงในชุมชนด้วยกัน ระเบียบทางสังคมที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ของกะเหรี่ยงรุ่นเก่า ได้ถ่ายทอดสืบทอดกันมา ทำให้ชาวกะเหรี่ยงยอมรับและศรัทธากลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านโดยให้ความนับถือ ตลอดจนให้ผู้อาวุโสมีหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาดูแลกฎระเบียบของชุมชน และควบคุมการดำเนินชีวิตของชาวกะเหรี่ยงให้อยู่ในความดีงาม มีวิถีที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

ปัจจุบันผู้นำหมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Leader) หรือ ฮีไซ ของบ้านแม่ลานคำ ได้ลดบทบาทลงอย่างมาก ส่วนผู้นำหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ (Formal Leader) หรือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้เข้ามามีบทบาทแทน ซึ่งเป็นผู้นำที่ถูกต้อง ในส่วนราชการ

สภาพการผลิตข้าวไร่ และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการผลิตข้าวไร่ของชุมชน

ระบบความเชื่อ และระบบการผลิตเพื่อยังชีพของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

ทำการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ของระบบความเชื่อและระบบการผลิตเพื่อยังชีพของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ระบบวิถีคิด และการปฏิบัติตามจารีตประเพณีของชุมชน ที่มีลักษณะรักษา และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งอธิบายรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบยังชีพ

พัฒนาการของระบบความเชื่อของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อมาจากบรรพบุรุษได้แฝงอยู่ในคตินิยม ตำนาน ความคิดวิถีชีวิตและพิธีกรรมของชาวกะเหรี่ยง ระบบความเชื่อของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ได้พัฒนาและถูกปรับปรุงมาให้เป็นไปตามความต้องการของสังคมแต่ละยุคสมัยอันเป็นวัฒนธรรมทั้งหมดจากอดีตอันยาวนาน การดำรงชีพของชาวกะเหรี่ยงดำเนินไปภายใต้ความคิดความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝังและจากประสบการณ์ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ

กะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำประกอบอาชีพการเกษตรที่มีการพึ่งพาจากสังคมน้อยมาก การดำรงชีวิตผูกพัน และพึ่งพากับทรัพยากรธรรมชาติ ระบบเศรษฐกิจของชุมชนแม่ลานคำในอดีตมีลักษณะเป็น ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งพาตนเอง (Isolated Self Dependent Economy) ระบบเศรษฐกิจแบบการยังชีพ (Subsistence Economy) เป้าหมายทางการผลิตของชุมชนเป็นแบบการยังชีพ ในด้านการเกษตร และหัตถกรรม เป็นชนชั้นผู้ผลิต ชาวนาที่ยากจน มีอิสระ ไม่มีทาส มีเป้าหมายในการผลิต เพื่อพอกินพอใช้เท่านั้น โดยเฉพาะในด้านการเกษตร การปลูกข้าวเป็นพืชไร่ที่ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำนิยมปลูกกันมาก

กิจกรรมทางการเกษตรในรอบปีของชาวกะเหรี่ยงแม่ลานคำ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศสภาพทางนิเวศ และฤดูกาล โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนบ้านแม่ลานคำจึงมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการผลิตที่หนาแน่น การปลูกข้าวนาดำจำเป็นต้องอาศัยน้ำฝน ในช่วงฤดูฝนเช่นกัน ดังนั้นเวลาของการทำนาดำจึงคาบเกี่ยวกับช่วงเวลาของการทำไร่ข้าว (รูปภาพที่ 5 หน้า 51)

ด้านพื้นที่

กะเหรี่ยงแบ่งลักษณะพื้นที่ออกเป็นสองส่วน ตามสภาพภูมิศาสตร์ ที่ลาดเชิงเขามักเป็นไร่ ส่วนที่ราบลุ่มริมน้ำจะปรับคันดินทำนาขั้นบันได และถือว่าที่ดินทำไร่เป็นที่ดินของชุมชน แต่ที่นาเป็นทรัพย์สินเอกชนที่สามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้

อดีตระบบการผลิตเพื่อยังชีพของกะเหรี่ยง อยู่ในรูปแบบการทำเกษตร ที่เป็นคุณลักษณะของกะเหรี่ยง คือการทำไร่หมุนเวียน โดยทั่วไปชาวกะเหรี่ยงจะแยกพื้นที่ไร่ ออกเป็น 5 ส่วน หมุนเวียนเพาะปลูกตามเข็มนาฬิกา ตามลักษณะของพื้นที่โดยใช้พื้นที่แต่ละส่วนไม่เกิน 2 ปีการผลิต กล่าวคือ พื้นที่ที่ทำไร่หรือกำลังทำการผลิตจะเรียกว่า “คีร์” พื้นที่ที่เป็นไร่ซากที่ถูกพักทิ้งการผลิตไว้ 1-2 ปีจะเรียกว่า “จก๊ว” พื้นที่ที่เป็นไร่ซากที่ถูกพักทิ้งการผลิตไว้ 3-4 ปี จะเรียกว่า “จก๊เบอะ” พื้นที่ไร่ซากที่ถูกพักไว้ 5-6 ปี เรียกว่า “จก๊เยอะโปล” และพื้นที่ที่พักไว้นานกว่า 7 ปีขึ้นไปจะเรียกว่า “ดูหลอ”

1. ลักษณะของไร่ปีที่ทำการผลิต(คีร์)

พื้นที่ที่เรียกกันว่าไร่ หรือ คีร์ จะเริ่มตั้งแต่ลงมือฟันไร่ หรือฟันไม้ เผา ธิบไร่ ปลูกพืชผัก ปลูกข้าว ถอนวัชพืช ทำพิธีกรรมต่างๆ และเก็บเกี่ยวจนแล้วเสร็จ ลักษณะของคีร์จึงเป็นพื้นที่ที่มีตอไม้ขนาดต่างๆ ทั้งที่ถูกตัดสูงเท่าเอว และที่ถูกริดกิ่งออก มีรั้วไม้ล้อมรอบมีผลผลิตต้นข้าว และพืชประเภทไม้พุ่มไม้เลื้อยต่างๆ และเมื่อสิ้นสุดการเก็บเกี่ยว จะมีตอไม้ที่ถูกตัดเริ่มแตกหน่อ แตกใบพร้อมกับวัชพืชที่สามารถเติบโตในปีต่อไป

2. ลักษณะของจก๊ว (ไร่ซาก 1-2 ปี)

หลังจากหมดสภาพคีร์แล้ว ยังมีพืชที่สามารถให้ผลผลิตอยู่ เช่นมันล้มปะหลัง พริก มะเขือ ขณะเดียวกันซากไม้เก่าที่ทำรั้วสามารถนำมาใช้เป็นฟืนได้ ถ้ากรณีไร่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก ก็จะนำไม้เหล่านี้มาทำฟืน และสัตว์เลี้ยง เช่น วัว และควาย จะถูกปล่อยไว้ เพื่อกินตอข้าวและฟางข้าว ต้นไม้แต่ละต้นที่ถูกตัดไปเมื่อก่อนทำไร่นั้นแตกกอ แตกหน่อขยายจากหนึ่งต้นที่ถูกตัดออกขยายเป็น 2-10 ต้น เจริญเติบโตต่อไป และมีหน่อชนิดหนึ่ง (หน่อเนอซี) ขึ้นปกคลุมพื้นที่แต่สักระยะหนึ่งจะหายไป และเริ่มมีต้นสาบเลื้อยขึ้นมาแทนปกคลุมพื้นที่จก๊ว พื้นที่เมื่ออายุถึงปีที่สองจะมีต้นไม้ใหม่ที่กำลังเติบโตขึ้นมารวมกับต้นสาบเลื้อยจำนวนมาก พื้นที่จะปรับเปลี่ยนไปเป็นอีกสภาพหนึ่งเมื่ออายุย่างเข้าปีที่สาม-สี่ พร้อมกับมีหน่อชนิดใหม่ขึ้นมาแซม ชาวบ้านจะเรียกหน่อชนิดนี้ว่า “ตอหมื่อ” พร้อมทั้งพื้นที่ดังกล่าวก็จะถูกเรียกว่า “จก๊เบอะ”

3. ฉก๊เบอะ (ไร่ซาก 3-4 ปี)

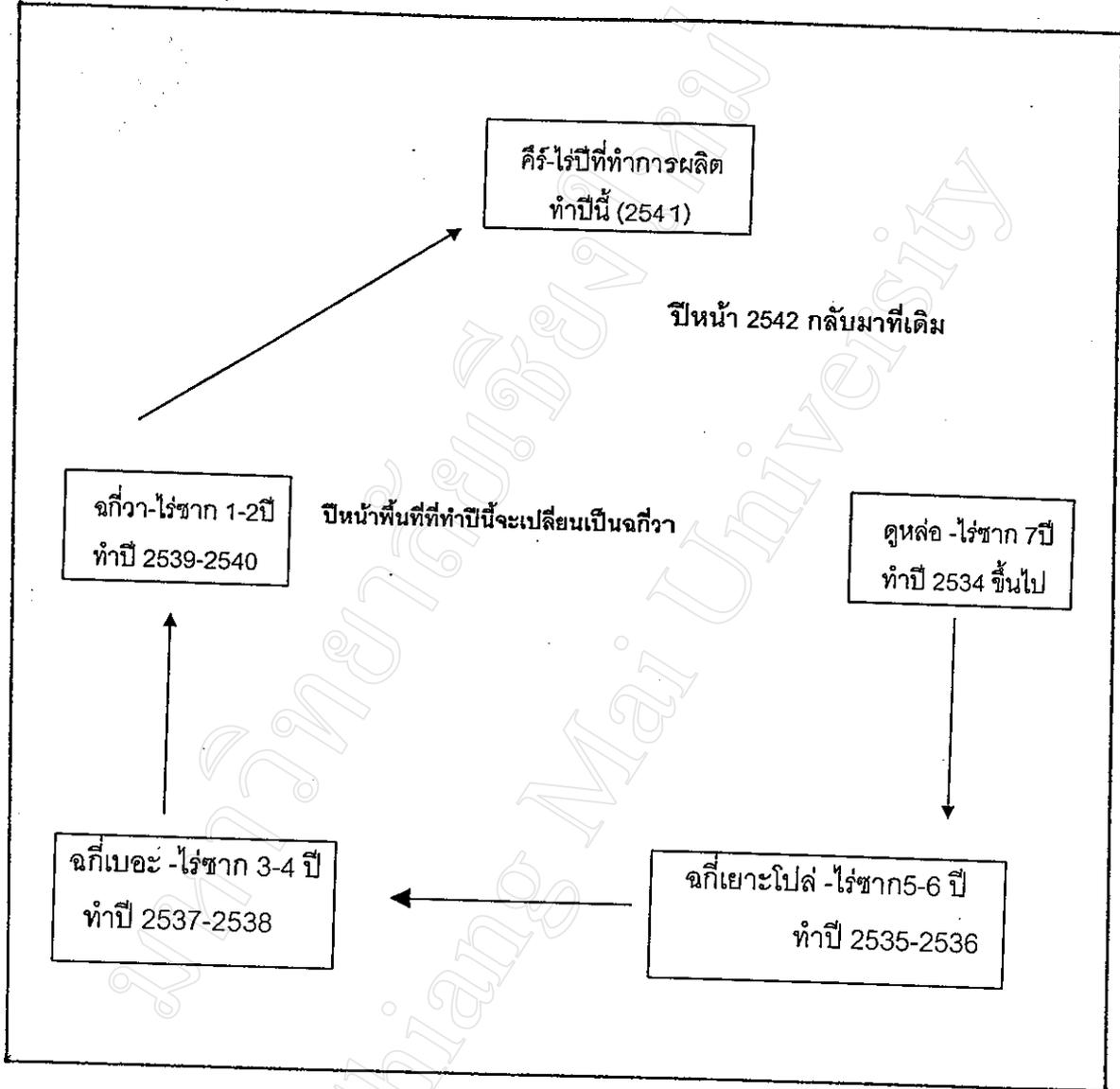
พื้นที่เริ่มมีสภาพเป็นป่ารกชัฏมีต้นสาบเสือ และหญ้าตอหม้อ ดังนั้นสัตว์เลี้ยง เช่นวัว ควาย ไม่สามารถเข้าไปในไร่ได้ ขณะเดียวกันสัตว์ป่าจำพวกกิ้งก่า งู หนูป่า และสัตว์อื่นๆจะเริ่มเข้ามาอยู่อาศัยหาอาหารและหลบซ่อนตัว ต้นไม้ที่แตกหน่อจากตอเก่ายังคงเป็นพุ่มๆอยู่ยังไม่เติบโตเต็มที่ เมื่ออายุพื้นที่ล่วงเลยไปในปีที่ 4 และต้นไม้สูงจนบดบังแสง ต้นสาบเสือและหญ้าตอหม้อ จะเริ่มตายลงสภาพของพื้นที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า “ฉก๊เยาะโปล”

4. ฉก๊เยาะโปล (ไร่ซาก 5-6 ปี)

เมื่อต้นไม้เติบโตเป็นลำต้นอย่างเห็นได้ชัด ขณะเดียวกันความรกชัฏของหญ้าที่ตายไป ทำให้พื้นที่ดังกล่าวดูโล่งๆ กลายเป็นลักษณะเหมือนป่าที่อ่อนกำลังพื้นที่สภาพความอุดมสมบูรณ์ สภาพเช่นนี้เองแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่กำลังจะฟื้นกลับมาอีกครั้ง เมื่อสภาพพื้นที่มีความสมบูรณ์เพียงพอจะถูกเรียกว่า “ดูหล่อ” คือพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำไร่ที่จะให้ผลผลิตเต็มที่อีกครั้งหนึ่ง

พื้นที่ทำไร่หมุนเวียนยิ่งถูกทิ้งไว้นาน ความได้เปรียบของผลผลิตยิ่งมากขึ้น กล่าวคือ เมื่อการทำไร่หมุนเวียนไม่ครบตามกระบวนขั้นตอน ความสูญเสียของดิน ของพืช และของป่า จะตามมา เช่น ชาวบ้านจากห้วยอมบ้านใหม่พัฒนาที่จำเป็นต้องกลับมาทำไร่หมุนเวียนในฉก๊วา (ไร่ซาก 1-2 ปี) หรือฉก๊เบอะ (ไร่ซาก 3-4 ปี) ซึ่งเป็นสภาพที่อยู่ในช่วงวัชพืชเจริญเติบโตมาก และหญ้าหน่อเนอซีพบมากที่สุด ทำให้มีการใช้สารเคมี และใช้แรงงานมาก ประเพณีการเอามือ เอาแรง ต้องสูญหายไปเมื่อหญ้าขึ้นมาก การลงแขกในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไปเป็นการว่าจ้าง

รูปภาพที่ 2 ลักษณะการหมุนเวียนการใช้พื้นที่ในไร่มุมนเวียน

รูปแบบการผลิต และการผลิตข้าวไร่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

รูปแบบการผลิตของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำในปัจจุบัน

รูปแบบการผลิตของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ในปัจจุบันมีลักษณะผสมผสานระหว่างการทำไร่ข้าวหมุนเวียน และการเลี้ยงสัตว์ผสมผสาน กับการปลูกข้าวนาดำ ผลผลิตข้าว และพืชอาหารที่ผลิตได้ใช้ในการยังชีพ การเลี้ยงสัตว์ และพืชเศรษฐกิจที่เข้ามาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในปัจจุบัน ให้แลกเปลี่ยน เงินสด เพื่อจัดหาปัจจัยจำเป็นที่ขาดแคลน เช่น ข้าวสาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องปรุงรส(เกลือ) การรักษาพยาบาล น้ำมันเชื้อเพลิง รวมทั้งปัจจัยการผลิตอื่นๆ

การประกอบกิจกรรมทางการเกษตรจากอดีต ที่ประกอบกรเกษตรเฉพาะ ทำไร่ข้าวหมุนเวียน และปลูกข้าวนาดำ (รูปภาพที่ 3) ปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำได้รับพืชผักต่างๆ และไม้ผล ที่ได้รับการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่โครงการต่างๆ เข้ามาแทรกในระบบการทำไร่ข้าวหมุนเวียนของชุมชน (รูปภาพที่ 4) จากรูปภาพที่ 3 และ 4 พบว่าพืชเศรษฐกิจเข้ามาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำในการแก้ไขปัญหา ผลผลิตข้าวไร่ที่ได้รับลดลง

รูปภาพที่ 3 ปฏิทินการทำกรเกษตรในรอบ 1 ปี ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ช่วงระยะ 15 ปีที่ผ่านมา

ฤดูกาล	(หน้าแล้ง) ฤดูร้อน (หน้าร้อน)				ฤดูฝน (หน้าฝน)				ฤดูแล้ง (ฤดูหนาว)			
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าวไร่		F			S						P	
ข้าวนาดำ								ST				P
เผือก และมัน				S				P				
ถั่วมะแฮะ	S		P	P				S	S			
ถั่วลิ้นเต่า และ ถั่วต่างๆ											P	P
ข้าวโพด				S				P				
มะแขว่น หรือ กระวาน												

หมายเหตุ : F ถางและเผาไร่ (ฟันไร่)

S เตรียมดิน

T ปักดำ

P เก็บเกี่ยว

รูปภาพที่ 4 ปฏิทินการทำกรเกษตรในรอบ 1 ปี ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ปี 2540 - 2541

ฤดูกาล	(หน้าแล้ง) ฤดูร้อน (หน้าร้อน)				ฤดูฝน (หน้าฝน)				ฤดูแล้ง (ฤดูหนาว)			
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ค.	ธ.ค.
ปฏิทินเดือน												
ข้าวไร่		F ←			S						P →	
ข้าวนาดำ								← S T				P →
เผือก และมัน				S ←				P →				
ถั่วมะแฮะ	S		P	P				S	S			
ถั่วลิ้นเตา และ ถั่วต่างๆ	← S			P →				← S			P →	→ P
ข้าวโพด				S ←				P →				
มะเข้วาน หรือ กระวาน	←											→
สวนผลไม้	←											→
กะหล่ำปลี	←											→

หมายเหตุ : F ถางและเผาไร่ (ฟันไร่)

S เตรียมดิน

T ปักดำ

P เก็บเกี่ยว

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบของการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร ของชาวกะเหรี่ยง บ้านแม่ลานคำ มีการประกอบการเกษตรดังนี้

ชุมชนมีการประกอบการเกษตรโดยมีการทำไร่ข้าวหมุนเวียน และปลูกพืชไร่ ทั้ง 89 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 100.0 (ตารางที่ 6) และมีการทำสวนผลไม้ในพื้นที่ไร่เดิมเพียงส่วนน้อยคือ 11 ครัวเรือน ในขณะที่ส่วนใหญ่ 78 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 87.60 ไม่ทำสวนผลไม้ในพื้นที่ไร่เดิม (ตารางที่ 7) ส่วนการเลี้ยงสัตว์ผสมผสานกับข้าวนาดำและข้าวไร่พบว่า 45 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 50.60 จะมีการทำ และ 44 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 49.40 จะไม่มีการทำ (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 6 การทำไร่ข้าวหมุนเวียนและปลูกพืชไร่

ทำไร่ข้าวหมุนเวียนและปลูกพืชไร่	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ทำ	89	100.0
ไม่ทำ	0	0.0
รวม	89	100.0

ตารางที่ 7 การทำสวนผลไม้ในพื้นที่ไร่เดิม

ทำสวนผลไม้ในไร่เดิม	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ทำ	11	12.36
ไม่ทำ	78	87.6
รวม	89	100.0

ตารางที่ 8 การเลี้ยงสัตว์ผสมผสานกับนาข้าวไร่

การเลี้ยงสัตว์ผสมผสานกับนาข้าวไร่	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ทำ	45	50.6
ไม่ทำ	44	49.4
รวม	89	100.0

แหล่งรายได้ของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีรายได้จากผลผลิตทางภาคเกษตรกรรมคิดเป็นร้อยละ 86.51 รองลงมามีรายได้นอกเหนือภาคเกษตรกรรมจากการรับจ้างภายใน และภายนอกหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 24.71 รายได้จากภาคเกษตรกรรม มาจากการปลูกพืชผัก ไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ (กระบือ สุกร และไก่) (ตารางที่ 9, 10)

ตารางที่ 9 รายได้จากภาคเกษตรกรรมของชุมชน

ภาคเกษตรกรรม	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีรายได้	77	86.50
ไม่มีรายได้	12	13.50
รวม	89	100.00

ตารางที่ 10 รายได้นอกภาคเกษตรกรรม

นอกภาคเกษตรกรรม	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีรายได้	22	24.70
ไม่มีรายได้	67	75.30
รวม	89	100.00

รายได้เฉลี่ยของชุมชน ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำส่วนใหญ่มีรายได้คิดเป็นร้อยละ 80.90 รองลงมามีรายได้คิดเป็นร้อยละ 8.90 (ตารางที่ 11)

ตารางที่ 11 รายได้เฉลี่ยของกะเหรี่ยงชุมชนแม่ลานคำ พ.ศ 2540

รายได้	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
0 – 5,000 บาท	84	94.3
5,001-10,000 บาท	3	3.4
10,001 บาทขึ้นไป	2	2.3
รวม	89	100.0

รายได้สูงสุด 18,000 บาท

รายได้ต่ำสุด ไม่มีรายได้

รายได้เฉลี่ย 844.51 บาท

ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้น้อย หรือแทบไม่มีรายได้เลย เนื่องจากผลผลิตจากพืชผักส่วนใหญ่มีไว้เพื่อบริโภค ภายในครัวเรือนเท่านั้น ส่วนที่เหลือจากการบริโภคก็นำออกขาย หรือแลกเปลี่ยนเป็นพืชผักอื่นๆ ชาวกะเหรี่ยงที่มีรายได้สูงส่วนใหญ่มีรายได้จากการเลี้ยงสัตว์ กระบือ สุกร ขายให้แก่คนพื้นราบ หรือ ชาวเขาเผ่าอื่น และรายได้จากการขายพืชผัก และไม้ผล ที่โครงการต่างๆเข้ามาส่งเสริม

ชุมชนบ้านแม่ลานคำ ที่มีลักษณะการทำกรเกษตรแบบไร่หมุนเวียน พื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่ปลูกข้าวไร่ เป็นหลัก ครัวเรือนที่มีพื้นที่ปลูกข้าวไร่มากที่สุด 2 ครอบครัวยังมีพื้นที่ปลูกข้าวไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.25 และครัวเรือนที่ไม่มีพื้นที่ปลูกข้าวไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.2 (ตารางที่ 12) พื้นที่ปลูกข้าวไร่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำส่วนใหญ่เป็นบริเวณพื้นที่ลาดเชิงเขา คิดเป็นร้อยละ 94.4 รองลงมาเป็นพื้นที่ราบบนเขา คิดเป็นร้อยละ 5.6 (ตารางที่ 13) นอกจากนั้นมีการปลูกข้าวนาดำผสมผสาน หลังจากปลูกข้าวไร่ การปลูกข้าวนาดำและข้าวไร่ปลูกในฤดูเดียวกัน ระยะเวลาคาบเกี่ยวกัน ส่วนการเลี้ยงสัตว์กะเหรี่ยงมุ่งเน้นเลี้ยงเพื่อขาย สัตว์ที่มุ่งเลี้ยงเพื่อขาย ได้แก่ วัว กระบือ ซึ่งสร้างรายได้ที่ดีแก่ครัวเรือน ส่วนหมู เลี้ยงไว้ขาย และบริโภคในครัวเรือน โดยเฉพาะช่วงเวลาที่ชุมชนมีงานบุญ ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน และพิธีกรรมต่างๆ สัตว์ที่นิยมใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ คือ ไก่และหมู

ตารางที่ 12 จำนวนพื้นที่ปลูกข้าวไร่ของชุมชนบ้านแม่ลานคำ

พื้นที่ปลูกข้าวไร่	จำนวน(ไร่)	ร้อยละ
ไม่ปลูกข้าวไร่	2	2.25
ปลูกข้าวไร่	87	97.75
1-5 ไร่	53	59.5
6-10 ไร่	30	34.0
11 ไร่ขึ้นไป	4	4.25
รวม	89	100.00

พื้นที่ปลูกข้าวไร่มากที่สุด จำนวน 12 ไร่
เฉลี่ยพื้นที่ปลูกข้าวไร่ 13.91 ไร่

พื้นที่ปลูกข้าวไร่น้อยที่สุด จำนวน 0 ไร่

ตารางที่ 13 ลักษณะพื้นที่ปลูกข้าวไร่ของชุมชนแม่ลานคำ

ลักษณะพื้นที่	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
พื้นที่ลาดเชิงเขา	84	94.4
พื้นที่ราบบนเขา	5	5.6
รวม	89	100.0

ปัจจุบัน พืชเศรษฐกิจได้เข้ามามีบทบาทต่อการผลิตของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำเป็นอย่างยิ่ง สาเหตุเนื่องมาจากพื้นที่จำกัด ผลผลิตข้าวไร่ที่ได้อาจไม่พอกิน จึงหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจแทน พืชเศรษฐกิจเหล่านี้ มาจากการส่งเสริมจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งของรัฐ และเอกชน โดยมีพื้นฐานในการแก้ปัญหาการใช้พื้นที่จำนวนมากในการเพาะปลูกของกะเหรี่ยง โดยมองว่าการทำไร่หมุนเวียนของกะเหรี่ยง เป็นลักษณะเดียวกันกับการทำไร่เลื่อนลอย ใช้พื้นที่จำนวนมาก และบุกเบิกพื้นที่ป่า พืชเศรษฐกิจที่ชุมชนนิยมปลูกมากที่สุด ได้แก่ ผัก, ข้าวโพด, ผักกาดหอม และถั่วต่างๆ รวมไปถึงไม้ผลต่างๆ เช่น มะม่วง ลิ้นจี่ และขนุน (ตารางที่ 14)

ตารางที่ 14 พืชเศรษฐกิจที่นิยมปลูกของชุมชนบ้านแม่ลานคำ

จำพวกไม้ผล	จำพวกพืชผักต่างๆ
1.ขนุน 2.ลิ้นจี่ 3.มะม่วง 4.ลูกพลับ	1.พริก 2.เผือก 3.กะหล่ำ 4.ข้าวโพด 5.ข้าวโพดพื้นเมือง 6.สตรอเบอรี่ (เริ่มปลูกเมื่อปี 41) 2 หย่อมบ้าน 7.ถั่วดิน (ถั่วลิสง) 8.ถั่วมะแฮะ 9.กระวาน (พืชในตระกูลเครื่องเทศ) 10.มะเขือเทศ 11.แตงกวา 12.กาแฟ 13.ถั่วแดง 14.ผักกาดหอม

ไม้ผลเป็นพืชเศรษฐกิจ ที่เจ้าหน้าที่โครงการต่างๆ เข้ามาส่งเสริมให้ชาวกระเหรี่ยงปลูก เพื่อทดแทนภาวะการใช้พื้นที่จำนวนมากในการทำไร่ข้าว แต่พืชเศรษฐกิจจำพวกไม้ผล ไม่เป็นที่นิยม ของกระเหรี่ยงมากนัก โดยกระเหรี่ยงจะมุ่งผลิตพืชเศรษฐกิจจำพวกพืชผักต่างๆ เพราะใช้ระยะเวลาปลูกไม่ยาวนานนัก ได้ผลผลิตตอบแทนคุ้มค่า โดยเฉพาะกระวาน หรือเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า "มะเขว่น" ซึ่ง ให้ผลผลิตสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง สามารถสร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่มากนักแต่ก็สร้างความพึงพอใจให้แก่กระเหรี่ยง เพราะระบบการผลิตของกระเหรี่ยง เป็นระบบการผลิตเพื่อยังชีพจึงไม่มีความละโมภ และดิ้นรนในการแสวงหาปัจจัยเสริมที่ไม่จำเป็นมาสู่ครัวเรือน อีกทั้งพืชผักต่างๆ อัตราการแลกเปลี่ยนเป็นเงินสด เพื่อซื้อหาปัจจัยที่จำเป็นต่างๆ ทำได้ง่ายกว่า การขายผลผลิตจำพวกไม้ผล

ปัจจุบันรากฐานความเชื่อดั้งเดิม มีความสัมพันธ์กับการทำอะไรซ้ำๆ วนเวียนของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ยังมีระบบความเชื่อว่ามี ผีขุนน้ำ เจ้าที่ เจ้าป่า ปกป้องคุ้มครองผืนป่าเขาและธรรมชาติ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการผลิต กะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ยังคงมีความเชื่อ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดทุกคร้วเรือน มีความเชื่อ และความศรัทธาอย่างเหนียวแน่นต่อพิธีกรรม ไม่ว่าจะในปัจจุบัน หรืออนาคต

จากการสัมภาษณ์: พระดิวง แก้วจะดี เมื่อวันที่ 11 ธ.ค. 2541 ซึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ พบว่าชาวกะเหรี่ยงยังมีความเชื่อในเรื่องประเพณีเกี่ยวกับการผลิต ดังนี้

“กานทำอะไร ทำนา เขาต้องบอก ต้องกล่าว แก่เจ้าของก่อน ผีขุนน้ำ เจ้าที่ เจ้าป่า เพื่อที่เขา จะได้รับรู้และคุ้มครองดูแลข้าวไร่ ข้าวนา ของเราให้งอกงามดี ได้ข้าว ได้ผัก เยอะๆ จะได้ไม่ต้องไปซื้อข้าวกิน กะเหรี่ยงเขาไม่เคยคิดจะละทิ้ง พิธีกรรมกับประเพณีเก่าๆ เขาทำทุกอย่าง”

ขั้นตอนการผลิตและพิธีกรรมในการทำไร่ข้าวของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำในอดีต

1. การเลือกสถานที่ทำไร่ : การขมิดิน

ภูมิปัญญาของกะเหรี่ยงที่ถูกถ่ายทอด และได้เรียนรู้จากบรรพบุรุษในการเลือกสถานที่สำหรับทำไร่คือ การขมิดิน ก่อนการตัดสินใจเลือกพื้นที่ต้องมีความพอใจในพื้นที่นั้นมาก่อน (การขมิดินนี้ จะใช้ในวงเริ่มแรกของการหาพื้นที่ไร่ใหม่ที่มีไร่เหล่าเก่า) เมื่อพอใจแล้วก็ทำการขุดดินลึกลงไปประมาณ 3-4 นิ้ว พอประมาณแล้วหยิบดินขึ้นมาขมิดู หากดินมีรสชาติเค็ม มีรสชาติเปรี้ยว หมายถึง ที่ดินผืนป่าบริเวณนั้นเหมาะแก่การทำไร่ หากว่าดินมีรสจืด กะเหรี่ยงก็จะไม่เลือกพื้นที่นั้นทำไร่ เพราะดินจืดมักทำให้ผลผลิตไม่ออกงาม ศาสตร์หรือความรู้ที่มีการสืบทอดมายาวนาน จนไม่สามารถสืบทอดประวัตินี้มาได้ว่าใช้กันตั้งแต่เมื่อใด

2. การเลือกสถานที่ทำไร่ : การว่าไม้

เมื่อมีการหาทำเลสำหรับจะทำไร่เรียบร้อยแล้ว หัวหน้าครอบครัวจะตัดไม้ขนาดประมาณเท่าหัวแม่เท้า แล้ววัดความยาว 1 วา และอธิษฐาน "หากปีนี้ขอทำไร่ในที่ผืนนี้ ถ้าทำไร่ได้ผลผลิตดีขอให้ไม้ยาวขึ้น" แล้วกระทุ้งไม้ลงผืนดิน 3 ครั้ง กะเหรี่ยงเชื่อว่าถ้าไม้ที่ตัดไว้ 1 วา เมื่อทำการกระทุ้งดินแล้วนำขึ้นมาวัดใหม่หากมีขนาดยาวขึ้นกว่าเดิมขนาด 1-2 นิ้วมือหรือเท่าเดิมนั้น ถ้าทำไร่ผลผลิตจะงาม ถ้ากระทุ้งแล้วไม้หดสั้นลงขนาด 2 นิ้วมือก็จะไม่ทำไร่ในผืนดินนั้น เชื่อว่าเจ้าป่าเจ้าเขาไม่อนุญาตให้ทำ กรณีนี้หากครอบครัวแรกตัดไม้กระทุ้งดินแล้วไม้หดสั้นลง จึงไม่เลือกพื้นที่นี้ทำไร่ แต่อีกครอบครัวหนึ่งตัดไม้กระทุ้งดินแล้วทำปรากฏว่าไม้ยาวขึ้นกว่าเดิม ก็สามารถทำได้ เพราะกะเหรี่ยงเชื่อว่าเจ้าป่าเจ้าเขาอนุญาตให้ครอบครัวที่สองทำไร่ในผืนดินนี้ได้ ในกรณีนี้ไม่มีใครกล้าผืนกฎแห่งความเชื่อนี้ได้

3. การลงมือทำไร่ : ผืนบอกลางดีและล่างร้าย

ในการลงมือทำไร่ของกะเหรี่ยง มีการหาฤกษ์ หายามว่าวันไหนวันดี วันไหนเสียขึ้นอยู่กับวันเดือนขึ้น เดือนลง โดยส่วนใหญ่แล้วจะตรงกับวันจันทร์ วันพุธ วันพฤหัสบดี เมื่อลงมือทำไร่จะแผ้วถางเพียงเล็กน้อยเสียก่อน คีนนั้นจะเป็นคีนที่ผืนบอกลาง เช่นหากผืนว่าได้รังผึ้งรังต่อกี่ไม่ดี และจะไม่ทำไร่ในพื้นที่นั้นต่อ จะไปหาทำเลใหม่ หากผืนเห็นช้าง เห็นภูเขา เห็นน้ำ ก็ถือว่าเป็นผืนดี วันรุ่งขึ้นก็จะไปแผ้วถางไร่จนแล้วเสร็จ

4. การหยอดเมล็ดข้าว : ความสัมพันธ์ระหว่างคนแทงหลุม และคนหยอดเมล็ดข้าว

ผู้ที่ลงมือแทงหลุมข้าว(โทคี) และผู้ที่หยอดข้าว(แพกปือ) จะเลือกสรรคนหนุ่มสาวที่ยังไม่แต่งงาน โดยจะเลือกคนที่สมบุรณ์แข็งแรงคู่แรกที่ค้ำพิธิแทงหลุมและหยอดข้าว 7 หลุม ในพื้นที่ที่ตีแปลงเล็กๆไว้สำหรับทำพิธี โดยผู้ชายจะเป็นผู้แทงหลุม ผู้หญิงจะเป็นผู้หยอดเมล็ดข้าว หลังจากหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวเสร็จแล้ว หญิงสาวจะนำเมล็ดข้าวที่เหลือมาคืนเจ้าของไร่ เมื่อมีการแทงหลุม

หยอดข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านที่มาช่วยกันหาพิธีทำไร่ทุกคนก็จะมารวมกัน โดยกันพื้นที่ไว้ ส่วนหนึ่งไม่กว้างมากนัก แล้วร่วมกันแทงหลุมหยอดเมล็ดข้าวแล้วโดยมีคำพูดและความเชื่อว่า "คน จะมากขึ้น พื้นที่จะลดลง" หลังจากเสร็จสิ้นการแทงหลุมหยอดเมล็ดข้าวแล้ว จะทำพิธี "เมื่อชะระลอ" โดยนำด้ามเสียมที่ทำด้วยไม้ไผ่ที่ใช้แทงหลุมข้าวครั้งแรกมาผ่าซีก 2 ซีกแล้วไปเสียบกับต้นไม้ที่ตัด เฉพาะกิ่งออก (กลอเส) เสียบไว้กับต้นไม้ต้นนี้ แล้วหันปลายที่เสียบด้ามเสียมชี้ขึ้นฟ้าตรงไปทางดาว ช้าง (หรือดาวลูกไก่ของคนไทย) โดยมีกระบอกไม้ไผ่กระบอกเล็กผูกอยู่กับต้นไม้ด้วย หนุ่มสาวจะนำ เมล็ดข้าวไปหยอด เจ้าของไร่ไปตักน้ำมาเทใส่กระบอกไม้ไผ่และอธิษฐานว่า "ถ้าฟ้าร้องปกไว้ให้ดีๆ ถ้า ฝนตกให้ไหลออกมา ไห่อกไห่งาม" แล้วเสียน้ำจากกระบอกไม้ไผ่ขึ้นฟ้าสามครั้ง แล้วทุกคนให้ร้อง พร้อมกัน อนึ่งที่ต้องเสียบด้ามเสียมชี้ไปทางดาวช้างนั้นชาวกะเหรี่ยงถือว่าถือว่า ดาวช้างเป็นขวัญ เป็นวิญญาณของข้าวที่กระทำอย่างนี้เป็น การส่งสัญญาณให้กันและกันเพื่อให้มีข้าวพอกิน เพื่อข้าวที่ เหลือจากการทำพิธีนี้เจ้าของไร่จะนำมาต้มเห็ด เรียกว่า "ป้อชะระคลี" หลังจากปลูกข้าวเสร็จทุก ครอบครัวจะต้มเห็ดป้อชะระคลีมากินด้วยกัน เพื่อฉลองการปลูกข้าวและขอบคุณเจ้าที่เจ้าดิน "ที่เก้อ จ่า"

5. ต่าชะระคี การเลี้ยงผีไร่ ต่าคะแก๊ ผีไฟต่าหลือเหม

หลังจากที่ข้าวเติบโตสูงได้ประมาณ 1 คืบในเดือนลาคุหรือประมาณเดือนกรกฎาคม จะทำ พิธีต่าชะระคี เหมือนกับการเลี้ยงผีทั่วไปแต่การต่าชะระคินี้จะมีการเลี้ยงเจ้าที่ด้วยไก่ 1 คู่ เห็ด 2 ขวด การต่าชะระคินี้จะมีศาลเพียงตา อยู่สองหลังติดๆกัน ศาลหนึ่งไว้สำหรับเจ้าผีที่ไร่ อีกศาลสำหรับผีไฟ และการตั้งศาลนี้จะกระทำตรงมุมหนึ่งของกระโจม การต่าชะระ เป็นการขอบคุณเจ้าที่ทั้งหลาย เพื่อมาช่วยอยู่ดูแลไร่ เป็นการปิดเป่าไล่สิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย ไม่ให้มาทำลายพืชพันธุ์ที่ปลูกไว้เรียกว่า ต่าคะแก๊ โดยจะมีการปักไม้ไผ่เล็กๆ เล่มหนึ่ง แล้วเสียบยอดตองกง หันยอดใบแหลมๆ ชี้มาทาง ไร่ ความเชื่อนี้หมายถึง เมื่อมีคนหรือสิ่งชั่วร้ายจะทำไม่ดีไม่งามกับ ข้าว พืชผักในไร่ ก็จะทำให้ยอด ปลายแหลมของตองกงเป็นอาวุธคอยป้องกันสิ่งที่จะมาทำลายผลผลิตในไร่

6. การมัดมือ : ตีข้าว

วันแรกในการตีข้าว ก็จะมีพิธีมัดข้อมือ โดย ไก่ 1 คู่ เห็ด 1 ขวด เมื่อมีการมัดข้อมือ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว คนที่ลงมือตีข้าวคนแรกยังมีความเชื่อเหมือนกับการลงมือแทงหลุม หยอดข้าว คือในครอบครัวจะเลือกคนที่เชื่อว่าเป็นผู้เริ่มแรกแล้วได้ข้าวมาก จะทำพิธีมัดข้อมือเพียงบางส่วน แล้วนำข้าวเปลือกที่ดีได้ดวงด้วย "ต่าง" แล้วชวนไว้ในฉางข้าวสามครั้งเพื่อเป็นพิธี ในวันรุ่งขึ้นจึงเริ่ม ตีข้าวกันต่อไป

7. การเลี้ยงขอบุณนโกโถ่ฟือคาร์ : สงนกโถ่ฟือคาร์ขึ้นสวรรค์

เมื่อมีการขนข้าวขึ้นฉางหมดแล้ว จะมีการเก็บข้าวกองนี้ไว้เพียงเล็กน้อย และเมื่อมีการขนข้าวกลับบ้านหมดแล้ว จะเหลือไว้เล็กน้อยมารวมกับที่กองไว้ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงเรียกว่า “พอไซ่ พอคีตี้” และจะนำข้าวส่วนนี้ไปต้มเหล้าสำหรับนกกโถ่ฟือคาร์นั้น การเลี้ยงก็จะให้นักจิกอวัยวะของไก่อย่างละเล็กละน้อย แล้วไปวางไว้ที่ฉางข้าว หรือที่ใดก็ได้ตามความเหมาะสม ที่ต้องเลี้ยงนกชนิดนี้ เพราะมีตำนานความเชื่อว่า เมื่อก่อนนกกโถ่ฟือคาร์ตัวนี้ ติดโพงอยู่แล้วกะเหรี่ยงไปเผาโพงทำไร่นกตัวนี้ก็สามารถหลุดออกจากโพงได้ และเอ่ยปากว่าจะดูแลรักษาไร่ข้าวให้ เมื่อเสร็จสิ้นการผลิตข้าวแล้ว นกตัวนี้ก็จะบินกลับสวรรค์ แล้วชาวกะเหรี่ยงได้กล่าวว่า "ถ้านกเจ้ามองดูตอไม้เป็นสีดำเมื่อไรขอให้ท่านลงมาดูแลไร่ให้แก่ข้าด้วย หลังจากเสร็จสิ้นการทำไร่แล้วจะเลี้ยงส่งให้ท่านกลับไปพักผ่อน"

8. ปือไซ่หรือข้าวใหม่

สำหรับข้าวที่เรียกว่า ปือไซ่ พอคีตี้ ที่ได้จากพิธีตีข้าวจะนำมาต้มเหล้า แล้วก็เรียกกันมากินเหล้าด้วยกัน โดยทั่วไป เหล้านี้ดื่มกันตั้งแต่ วยหนุ่ม-สาวขึ้นไป แต่คนแก่คนเฒ่า จะดื่มมากกว่าคนหนุ่มสาว การกินข้าวใหม่นี้ ผู้เป็นพ่อจะกินเป็นคนแรก สำหรับกับข้าวมื้อใหม่นี้ ชาวกะเหรี่ยง จะหาอัน - ลิ่น เม่น นี้นำมาทำอาหาร มีปูอีก 2 ตัวและผักกูด กินกับข้าวใหม่ ผู้เป็นพ่อจะกินข้าวใหม่นี้ก่อนโดยจะนำเอาข้าว-กำมปูและเนื้อวางไว้บน “เลอผอ” เตาสามขา ชาละชนิดหนึ่ง จากนั้นก็เริ่มกินได้ทุกคน

ขั้นตอนการผลิต และพิธีกรรมในการผลิตข้าวไร่ของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำในปัจจุบัน ได้ยึดถือ และปฏิบัติตามแนวทางการผลิต และประเพณีในการผลิตข้าวไร่เช่นเดียวกับในอดีตในทุกขั้นตอน และชาวกะเหรี่ยงทุกคนจะยึดถือประเพณีในการผลิตข้าวไร่สืบไปในอนาคต แม้ว่าในอนาคตการผลิตข้าวไร่ของชุมชนจะลดน้อยลงไปก็ตาม

การผลิตข้าวไร่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำในปัจจุบัน

ขั้นตอนการผลิตข้าวไร่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ มีความสัมพันธ์กับ ระบบความเชื่อ ความฝัน ประเพณีการผลิต และกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน การทำไร่ข้าวมิได้ทำเพียงช่วงฤดูกาลหนึ่งเท่านั้น แต่มีวัฏจักรการผลิตยาวนานทั้งปี เนื่องจากภายในไร่ข้าว กะเหรี่ยงปลูกพืชรองอีกมากมาย เป็นทั้งแหล่งอาหาร และแหล่งรายได้ เกือบตลอดปีขั้นตอนการผลิตข้าวไร่ ประกอบด้วยขั้นตอน 6 ขั้นตอน ดังนี้ การเลือกพื้นที่ การแผ้วถางไร่ การเผาไร่ การปลูกข้าวหรือหยอดเมล็ดข้าว การกำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยว ประเพณีการผลิตชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำยังคงปฏิบัติตาม ประเพณีดั้งเดิม

ขั้นตอนการทำไร่ข้าว

มกราคม	เตอเล	"จัดการของเก่าที่ค้างในปีก่อน".....เก็บเมล็ดพันธุ์
กุมภาพันธ์	ทีแพะ	"ดอกทีแพะออกดอก"พิธีมัดมือเรียกขวัญ แยกไร่(เลี้ยงทาย)
มีนาคม	ทีคู้	"เดือนถางให้เรียบร้อย".....แผ้วถางไร่
เมษายน	ลาเซอ	"เดือนปีใหม่ พิธีสืบชะตาบ้าน".....พิธีไล่นก หนู ทำแนวกันไฟ เผาไร่ ลงเผือก มัน งา ดอกไม้ ล้อมรั้วล้อมไร่
พฤษภาคม	เต่ญา	"ดอกว่านสีทิด หรือลิลลี่ดอยออกดอก".....เปิดไร่ ลงข้าวไร่ ต้มเหล้าบือ แซะคลี
มิถุนายน	ลานูย	"หน่อไม้โผล่ดิน" ปล่อยให้ข้าวเจริญเติบโต
กรกฎาคม	ลาเคาะ	"หน่อข้าวปล้อง"..... ปล่อยให้ข้าวเติบโต
สิงหาคม	ลาคู้	"ข้าวท่วมขอนไม้"..... เอาหญ้า พิธีกรรมการเลี้ยงผีไร่ ผีไฟ ไล่สัตว์แมลง และบูชาให้พืชพันธุ์งาม พิธีมัดมือคน มัดมือวัวควาย
กันยายน	ซิมมือ	"เดือนหลอกผู้หญิง"..... ข้าวเริ่มออกรวง เอาหญ้า
ตุลาคม	ซิง่า	"เดือนหลอกผู้ชาย"..... ข้าวออกรวง
พฤศจิกายน	ลานอ	"เดือนงาออกดอก".....พิธีมัดมือเกี่ยว เกี่ยวข้าวแยก
ธันวาคม	ลาบรือ	"เดือนผี"..... ทำพิธีปล่อยผี พิธีเสอใต้พ้อคาร์ (ส่งนกขึ้นสวรรค์)

1. การเลือกพื้นที่

เป็นขั้นเริ่มต้น ของการทำงานเกษตร เริ่มประมาณ เดือนต่อเล หรือเดือนมกราคม ของทุกปี กะเหรี่ยงจะออกไปสำรวจ "ดูหล่อ" การเลือกพื้นที่ทำไร่ มักควบคู่ไปกับการเสี่ยงทายความฝัน ถ้าฝันเห็นช้าง หรือน้ำ แสดงว่าพื้นที่นั้นเหมาะสมกับการทำไร่ การหาทำเลสำหรับทำปลูกข้าวไร่จะหาพื้นที่ที่มีไม้จำพวก ไม้เสียดูย เปอตะ ไม้ถ่อ หวามี ถ้าทำเลที่เลือกมีไม้จำพวกนี้เยอะกะเหรี่ยงจะเลือกทำไร่ข้าว ด้วยเหตุผลว่า ถ้ามีไม้จำพวกนี้ดินจะดี การปลูกข้าวจะงอกงาม เพราะไม้จำพวกนี้ให้คละที่ (ขี้เถ่า) บำรุงดิน เช่นเดียวกับงานศึกษาของปีนแก้ว (2535 : 49-54) ระหว่างปัจจัย 5 ประการที่กะเหรี่ยงใช้พิจารณาในการเลือกพื้นที่ทำไร่ข้าว ได้แก่ ชนิด และลักษณะของป่า อายุของป่าไฟ ความลาดชันและเนื้อที่การทำไร่ สัตว์อันเป็นศัตรูพืช และความเชื่อการนับถือผี การเลือกพื้นที่มักดำเนินการภายใต้การเคารพต่อธรรมชาติ กฎประจำเผ่าทำหน้าที่ ในการกำหนดว่าพื้นที่ใด สามารถ ทำการเกษตรได้ พื้นที่ไหนเป็นเขตหวงห้าม

2. การแผ้วถางไร่

จะดำเนินการหลังลมหนาวผ่านไปในเดือนที่แพะ หรือเดือนกุมภาพันธ์ ก่อนการถางไร่ กะเหรี่ยงจะทำพิธีมัดมือเรียกขวัญ เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่กับเจ้าของ และทำพิธีบอกกล่าวแก่เจ้าป่า เจ้าเขา ในการถางไร่ กะเหรี่ยงจะยึดหลักเดียวกัน คือไม่โค่นไม้ใหญ่ในไร่ จะใช้วิธีตัดเฉพาะกิ่งก้าน เศษใบไม้ใบหญ้าที่ถูกตัดฟันจะถูกนำมารวมเป็นกอง ตากแห้งรอการเผา เครื่องมือที่กะเหรี่ยงใช้ในการถางไร่เป็นเครื่องมือพื้นบ้าน ใช้มีด และขวานตัดต้นไม้

3. การเผาไร่

ดำเนินการในเดือนที่คู้ หรือเดือนมีนาคม และถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญ เมื่อถางไร่เสร็จจะปล่อยให้ทิ้งไว้ประมาณ 1 เดือนเพื่อให้กิ่งไม้และหญ้าที่ตัดแห้งง่ายต่อการเผาไหม้ เป็นพิธีกรรมร่วมในชุมชน โดยก่อนทำการเผาไร่ผู้นำ หรือ "ฮีโช" จะเรียกระดมชาวบ้านมาทำแนวกันไฟรอบหมู่บ้าน กว้างประมาณ 2 เมตร เพื่อป้องกันไฟลุกลามยังแปลงที่ปล่อยให้ป่าฟื้นตัว และหมู่บ้าน การเลือกวันเผาไร่เป็นวันที่แดดร้อนจัด ฟ้าสว่าง และมีลมพัดสม่ำเสมอ ดำเนินการอยู่ภายใต้การอบของชุมชนที่ว่า "เลาะเหม่ เหม่พิ เลาะที ทีช" หรือ "เล่นไฟ ไฟดับ เล่นน้ำ น้ำแห้ง" แปลความว่า จุดไฟต้องรู้จักดับไฟ ใช้น้ำต้องรักษาน้ำ

4. การปลูกข้าวหรือการหยอดข้าว

เมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูฝน ในเดือนเดงญา หรือ เดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน หลังจากที่ฝนเริ่มตกติดต่อกัน จนดินอ่อนนุ่ม กะเหรี่ยงต้องเตรียมเมล็ดพันธุ์พืชต่างๆ เพื่อทำการเพาะปลูก การปลูกข้าวปกติผู้ชายจะเป็นคนขุดเจาะหลุม ผู้หญิงหยอดเมล็ด ก่อนการเริ่มหยอดข้าวเจ้าของไร่จะทำการบอกกล่าว ช่งธีระก่อน และมักจะดำเนินการควบคู่ไปกับการปลูกพืชอื่นๆด้วย

พันธุ์พืชที่กะเหรี่ยงต้องเตรียมเพาะปลูกในไร่ ได้แก่พืชอาหารหลัก ผักต่างๆ พืชอาหารรอง พืชอาหารสัตว์ พืชปฐุรธ และเครื่องเทศ พืชเส้นใยประกอบเครื่องใช้ สมุนไพร พืชที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

5. การกำจัดวัชพืช

จะดำเนินการต่อเนื่องนับตั้งแต่ปลูกข้าวจนถึงเก็บเกี่ยว ช่วงฤดูฝนข้าวไร่เริ่มงอก ขณะเดียวกันวัชพืชก็งอกแข่งโดยเป็นตัวดูดแร่ธาตุจากผืนดิน การเผาไร่ช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ขณะเดียวกันความร้อนจากการเผาไฟ ระวังการงอกของเมล็ดวัชพืช และหญ้า แต่อย่างไรก็ตาม ความร้อนจากหน้าดินถึงความลึก 5 เซนติเมตรไม่เพียงพอทำลายวัชพืชได้ทั้งหมด การกำจัดวัชพืช และศัตรูพืช ส่วนใหญ่กระทำโดยการใช้มือถอน หรือจับไปทำลาย หรือใช้พืชรื้อถอนมือ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือพินูโย ให้ช่วยดูแลรักษาข้าวและพืชผล รวมทั้งการใช้ไฟเผาหน่อวัชพืชและแมลงในช่วงการเผาไร่

6. การเก็บเกี่ยว

ลานอ หรือเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคม การเก็บเกี่ยวจะเริ่มจากแปลงข้าวที่สุกก่อน คนในเครือญาติจะช่วยกันในด้านแรงงาน ทั้งชายหญิงจะมีส่วนร่วมในการเก็บเกี่ยว การเกี่ยวจะใช้เดี่ยวเช่นเดียวกับคนพื้นราบ แต่ก่อนการเกี่ยวเกี่ยวนั้น กะเหรี่ยงจะทำพิธีกินข้าวใหม่ หรือกินหัวข้าว การดูแลข้าว เก็บเกี่ยว นวด เก็บขึ้นยุ่งคู่เดียวกับการปฏิบัติของคนพื้นราบ ก่อนการนำข้าวขึ้นยุ่งฉาง ต้องทำพิธีขอบคุณแม่โพสพ และพินูโย ที่ดูแลคุ้มครองข้าวตลอดปี และอธิฐานให้มาคุ้มครองไร่ข้าวอีกครั้งในปีการผลิตต่อไป และพิธีกินข้าวใหม่ ซึ่งต้องให้ลูกหลานในครอบครัว อยู่พร้อมหน้ากัน ในระหว่างพิธีกรรมรวมทั้งการมัดมือผูกขวัญ แม้การเก็บเกี่ยวข้าวไร่จะสิ้นสุดลงในเดือนนี้ แต่การเก็บเกี่ยวพืชผักต่างๆ ในไร่ยังคงไม่สิ้นสุดลง กะเหรี่ยงจะอาศัยพืชผักในไร่นี้ ประทังยังชีพต่อไปจนกว่าฤดูกาลใหม่มาเยือน เข้ามาสู่การหาดูแล่อใหม่ และยังคงเก็บผลผลิตอีกต่อไปเรื่อยๆ จนกว่าไร่ในแปลงจะครบรอบวัฏจักรใหม่อีกรอบ การดูแลรักษาของเจ้าของจะจบสิ้นลงปล่อยให้ธรรมชาติดูแลต่อไป เป็นการคืนชีวิตใหม่ให้กับมวลหญ้า และต้นไม้ได้ขยายพันธุ์ สร้างผืนป่าใหม่

รูปภาพที่ 5 ปฏิทินกิจกรรมการปลูกข้าวไร่ ข้าวนาดำของบ้านแม่ลานคำในปัจจุบัน

ฤดูกาล	หน้าแล้ง				ฤดูฝน (หน้าฝน)				ฤดูหนาว (หน้าหนาว)							
	ฤดูร้อน (หน้าร้อน)				ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าวไร่ และพืชรอง	←→ พันไร่ ดากแดด เผาไร่ ←→ ทำพิธีไล่ลมไล่หนู ←→ ทำแนวกันไฟ เตรียมแปลงปลูก ปลูกข้าว, เมือก, งา ←→ ปลอຍให้ข้าวเจริญเติบโต ←→ กำจัดวัชพืช ←→ กำจัดวัชพืช ←→ เก็บเกี่ยวข้าวโพด ←→ ข้าวเริ่มออกรวง ←→ กำจัดวัชพืช ←→ เก็บเกี่ยวข้าวไร่ เมือก ถั่วแดง และพืชผักภายในไร่ พิธีส่งนกขึ้นสวรรค์ ←→ ←→ ต้นเดือน ม.ค. พิธีต้มเหล้า กินข้าวใหม่ และ เริ่มวัฏจักรการผลิตในรอบปีใหม่ ←→															
ข้าวนาดำ	←→ ซ่อมฝาย ←→ ขุดลำเหมือง ปลอຍน้ำเข้าที่นา ←→ ไถนา, เพาะต้นกล้า ←→ ถอนต้นกล้า, ควบคุมน้ำ ←→ ปลูกข้าว ←→ ปลอຍให้ข้าวเจริญเติบโต ←→ ←→ กำจัดวัชพืช, ซ่อมข้าว ←→ ←→ เก็บเกี่ยวข้าว นวดข้าว ←→ ←→ เริ่มวัฏจักร การผลิตข้าวนา ในรอบปีใหม่ ←→															

กิจกรรมการเพาะปลูกของกะเหรี่ยงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จะมีมากในช่วงฤดูฝน เพราะการทำไร่ข้าวจะอาศัยแหล่งน้ำเพียงแหล่งเดียว คือน้ำฝน คิดเป็นร้อยละ 97.75 (ตารางที่ 15)

ตารางที่ 15 การใช้น้ำฝนเพื่อประกอบการเกษตร

การใช้น้ำฝนในการเกษตร	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ใช้	87	97.75
ไม่ใช้	2	2.3
รวม	89	100.0

พันธุ์ข้าวไร่ที่ใช้ในการเพาะปลูกปัจจุบัน

กะเหรี่ยงจะมีพันธุ์ข้าวไร่ ทั้งที่เป็นพันธุ์ดั้งเดิมของชนเผ่าและพันธุ์ข้าวไร่จากการผสมพันธุ์ระหว่างข้าวพันธุ์ต่างๆ และพันธุ์ข้าวไร่ที่สูญหายไปก็มีเช่นกัน กะเหรี่ยงจะทำการเพาะปลูกข้าวทั้งสองชนิดควบคู่กันไป ทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว โดยจะปลูกข้าวเจ้ามากกว่า เช่น ปลูกข้าวเจ้า 3 พันธุ์ ปลูกข้าวเหนียว 1 - 2 พันธุ์ โดยปกติแล้วกะเหรี่ยงจะบริโภคข้าวเจ้าเป็นหลัก และปลูกข้าวเหนียวไว้สำหรับทำขนม และเป็นส่วนประกอบในการประกอบพิธีกรรมของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า การปลูกข้าวภายในไร่นาของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำปลูกข้าว ทั้ง 2 ชนิดควบคู่กันไปทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว โดยมีการปลูกข้าวเจ้า ทั้งสิ้น 87 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 97.75 และมีการปลูกข้าวเหนียว ทั้งสิ้น 87 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 97.75 ในขณะที่ 2 ครัวเรือนไม่มีการปลูกข้าวภายในไร่นา หรือคิดเป็นร้อยละ 2.3 เนื่องจากเห็นว่าผลผลิตข้าวไร่ที่ได้รับผลผลิตน้อย จึงหันมาทำสวนผลไม้ และเลี้ยงสัตว์แทนการปลูกข้าวไร่ (ตารางที่ 16, 17)

ตารางที่ 16 การปลูกข้าวเจ้า ภายในไร่นาของชาวกะเหรี่ยง

ข้าวเจ้าข้าวไร่	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ปลูก	87	97.75
ไม่ปลูก	2	2.3
รวม	89	100.0

ตารางที่ 17 การปลูกข้าวเหนียวภายในไร่นาหมู่บ้าน

ข้าวเหนียวข้าวไร่	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ปลูก	87	97.75
ไม่ปลูก	2	2.3
รวม	89	100.0

จากการสำรวจในหมู่บ้านแม่ลานคำ พบว่าชาวกะเหรี่ยงนิยมปลูกข้าวไร่ โดยนิยมใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ปือกิ ปือชวา ปือชอมิ ข้าวงาข้างและข้าวไก่ป่า (ตารางที่ 18)

ตารางที่ 18 พันธุ์ข้าวไร่ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

ประเภท	ชื่อพันธุ์ข้าวพื้นเมือง
ข้าวเจ้าข้าวไร่	ข้าวงาข้าง ข้าวไก่ป่า(ปือชอมิ) ข้าวขาว(ปือวา) ข้าวลาย(ปือปะแม) ข้าวกิ(ปือกิ) ข้าวแดง ข้าวดำขาว(ปือชวา) ข้าวชิน(ปือกงอ)
ข้าวเจ้าข้าวนา	ปือกะ ปือพองอ ปือชูคี ปือปอม่อ ปือโม
ข้าวเหนียวข้าวไร่	ข้าวลาย,ลายหลวง(ปือกิ) ข้าวเปลือกแดง ข้าวเหนียวแดง(ปือก้อ) ข้าวเหนียวเล็ก(ปือปริ)
ข้าวเหนียวข้าวนา	ข้าวเหนียวกลม ข้าวเหนียวนอ ข้าวเหนียวเหลือง ข้าวชิว ข้าวแดง

พันธุ์ข้าวที่ชาวกะเหรี่ยงนิยมปลูกภายในชุมชนมีแหล่งที่มา 2 แหล่ง คือพันธุ์ข้าวดั้งเดิมของชนเผ่า และพันธุ์ข้าวลูกผสม จากการศึกษาพบว่า การปลูกข้าวไร่ของชาวกะเหรี่ยงบางครัวเรือนมีการใช้พันธุ์ข้าวจากทั้งสองแหล่งปลูกควบคู่กัน ดังนั้นชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ 88 ครัวเรือนใช้พันธุ์ข้าวพันธุ์ดั้งเดิมในการปลูก หรือคิดเป็นร้อยละ 97.75 และมีการใช้พันธุ์ข้าวลูกผสมในการเพาะปลูก 37 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 41.60

ชุมชนแม่ลานคำ การปลูกข้าวไร่ส่วนใหญ่ใช้พันธุ์ข้าวพันธุ์ดั้งเดิมของชนเผ่าทั้งสิ้น 87 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 97.75 และมีเพียง 2 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 2.3 ที่ไม่ใช้พันธุ์ดั้งเดิม เนื่องจากไม่ปลูกข้าวไร่ (ตารางที่ 19)

ตารางที่ 19 พันธุ์ข้าวที่ปลูก

พันธุ์ข้าว	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ใช้พันธุ์ดั้งเดิม	87	98.9
ไม่ใช้พันธุ์ดั้งเดิม	2	1.1
รวม	89	100.0

การปลูกข้าวไร่ของชุมชนแม่ลานคำใช้พันธุ์ข้าวลูกผสม ในการปลูกทั้งสิ้น 37 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 41.6 และครัวเรือนที่ไม่ใช้พันธุ์ข้าวลูกผสมในการปลูก 52 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 58.4 (ตารางที่ 20)

ตารางที่ 20 การปลูกข้าวไร่โดยใช้พันธุ์ลูกผสม

พันธุ์ลูกผสม	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ใช้พันธุ์ลูกผสม	37	41.6
ไม่ใช้พันธุ์ลูกผสม	52	58.4
รวม	89	100.0

ผลผลิตของข้าวไร่ที่ชุมชนแม่ลานคำได้รับ ส่วนใหญ่ร้อยละ 97.8 ได้รับผลผลิตไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ เนื่องจากผลผลิตที่ได้รับในแต่ละปีการผลิตมีปริมาณแตกต่างกัน ประกอบกับปัจจุบันพื้นที่การปลูกข้าวไร่ของชุมชนลดลง มีเพียงร้อยละ 2.2 เท่านั้นที่ผลผลิตข้าวไร่เพียงพอต่อการดำรงชีพ (ตารางที่ 21)

ตารางที่ 21 ปริมาณผลผลิตข้าวไร่ต่อการดำรงชีพ

ผลผลิตข้าวไร่ต่อการดำรงชีพ	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ไม่เพียงพอ	87	97.8
เพียงพอ	2	2.2
รวม	89	100.0

ความพึงพอใจของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำต่อปริมาณผลผลิตข้าวไร่ที่ได้รับ ส่วนใหญ่ไม่พึงพอใจ คิดเป็นร้อยละ 97.8 เนื่องจากผลผลิตข้าวไร่ที่ชุมชนได้รับ ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่พึงพอใจกับผลผลิตที่ได้รับ มีเพียง 2 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 2.2 (ตารางที่ 22)

ตารางที่ 22 ความพึงพอใจต่อปริมาณผลผลิตข้าวไร่ที่ชุมชนได้รับ

ความพึงพอใจ	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ไม่พึงพอใจ	87	97.8
พึงพอใจ	2	2.2
รวม	89	100.0

จำนวนผลผลิตข้าวไร่ที่ชุมชนกะเหรี่ยงได้รับ ในปี 2540 จำนวนครัวเรือนที่ได้ผลผลิตข้าวไร่สูงสุด คิดเป็นร้อยละ 33.70 รองลงมาได้รับผลผลิตคิดเป็นร้อยละ 21.24 (ตารางที่ 23)

ตารางที่ 23 จำนวนผลผลิตข้าวไร่ในปี 2540

ผลผลิตข้าวไร่(ถังต่อไร่)	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
0 - 29	12	13.5
30 - 59	20	22.5
60 - 89	33	37.0
90 ถังขึ้นไป	24	27.0
รวม	89	100.0

ผลผลิตข้าวไร่สูงสุด 112 ถังต่อไร่

ผลผลิตข้าวไร่ต่ำสุด 1 ถังต่อไร่

ระบบการผลิตของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ เป็นระบบการผลิตที่ไม่ต้องอิงอาศัยเทคโนโลยีในการผลิตมากนัก ครัวเรือนที่มีหนี้สิน คิดเป็นร้อยละ 6.7 และครัวเรือนที่ไม่มีหนี้สิน คิดเป็นร้อยละ 93.3 แหล่งกู้ยืมจะเป็นแหล่งกู้ยืมภายในชุมชน และเครือข่าย สาเหตุของการกู้ยืมเงิน เพื่อนำเงินไปซื้อข้าวเพื่อนำมาบริโภคภายในครัวเรือน (ตารางที่ 24)

ตารางที่ 24 หนี้สินของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

หนี้สิน	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีหนี้สิน	6	6.7
ไม่มีหนี้สิน	83	93.3
รวม	89	100.0

ระบบการเพาะปลูกพืชของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ อาศัยความหลากหลายของพืชพันธุ์ (Multiple Cropping) เพื่อการยังชีพพืชพันธุ์จำนวนมากเหล่านี้ สามารถให้กะเหรี่ยงพึ่งพาตนเองได้ โดยสามารถจัดเตรียมอาหารที่อุดมด้วยโภชนาการ ให้เพียงพอกับการบริโภคทดแทนข้าว ในยามประสบกับภาวะวิกฤตขาดแคลนข้าว

จากการสำรวจของผู้วิจัยพบว่าพันธุ์พืชที่กะเหรี่ยงแม่ลานค่านิยมปลูกในไร่ข้าวนั้นมีทั้งหมด กว่า 20 ชนิด (ตารางที่ 25)

ตารางที่ 25 ชื่อพืชพันธุ์ต่างๆ ที่ปลูกภายในไร่นาหมู่บ้านสลักกับข้าวไร่ของชุมชนแม่ลานคำ

ชื่อพืชที่เรียกกันทั่วไป	ชื่อพืชเรียกตามภาษาท้องถิ่น
1.แตงกวา	ดี หรือ ดีควา ดีหมือ ดีลี ดีโท้วดี ดีแพล์ ดีหมือชูเตอ ดีหมือบอ
2.ผักกาด	เสอปะดือ หรือ เสอปะซ่า เสอปะเซ(ผักกาดแก้ว) เสอปะปกากะญอ(ผักกาดข่าง)
3.ถั่ว	เปอทอะซ่า หรือ เปอทอะหนอกี้ เปอทอะไกล กลอ เปอทอะกอ เปอทอะไซ
4.พริก	หมี่ซ่า หรือ หมี่ซ่าพะโดะ หมี่ซ่าเบอะ หมี่ซ่ายืออะ
5.มะเขือ	เสอกอ หรือ เสอกอแกว เสอกอแมติ เสอกอลี้
6.ข้าวโพด	บือเคซ่า หรือ บือเคไซ บือเคพลิ บือเคโพ บือเคเซ (ข้าวโพดแก้ว)
7.เผือก	ชือ หรือ ชือทอะชู ชือดอะซอ ชือมะเปอะ
8.มัน	แห่นวะ หรือ แห่นวะจอปา แห่นวะกอ แห่นวะไปละ แห่นวะโพซ่า
9.มะห้อย หรือ มะระ	ชิโพเด หรือ ชิโพเดพะทอ ชิโพเดเปอะเลอะ
10.ประเภทหอม	ตาเนอุมุ หรือ ฮือโปะ ห่อวอ เสอเกลอะ พกะจี ห่อพกี หุย ห่อวอเซวา
11.ดอกไม้	พอ หรือ พอกอร์ (ดอกไม้สีแดง) พอบอ (ดอกไม้สี เหลือง) ชุกอร์ ชูบอ
12.ข้าวตอก	เบอะ หรือ เบอะนาที เบอะพะทอ เบอะยือแม
13.อ้อย	เกอที หรือ เกอทีงอ เกอทีชู เกอทีบือ เกอทีโป
14.ฝ้าย	แบร์ หรือ แบร์โพ แบร์พะโด
15.ถั่วงาแดง	เสอเบ หรือ เสอเบบอ เสอเบเกอร์
16.ข้าวฟ่าง	เป หรือ เปเสอแบร์ เปเมอโปล์
17.ฟักทอง	หลูเคซ่า หรือ หลูเคปอเฮอ หลูเคปะหละ
18.ยาสูบ	ยาซู
19.ฟักแก้ว	หลูซ่า หรือ หลูซ่าพะทอ หลูซ่าปะโละ
20.พืชประเภทอื่นๆ	เตอโกะซ่า ดะกือซ่า เดเรซ่า นอร์ หนีไซ

กระบวนการและขั้นตอนในการเพาะปลูกของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานถูกจัดเตรียมไว้อย่างดี บุคคลภายนอกชุมชนอาจมีมุมมองว่า กะเหรี่ยงไม่มีแบบแผนที่นอนในการปลูกพืช การปลูกพืชส่วนใหญ่ปลูกปะปนกัน โดยไม่มีแบบแผน ซึ่งความจริงแล้วการปลูกพืชของกะเหรี่ยง มีแบบแผนในตัวเองอยู่แล้ว

การปลูกพืชภายในไร่ข้าว เจ้าของไร่จะปลูกพืชผักต่างๆ ก่อนที่จะปลูกข้าวตามบริเวณ และจุดต่างๆ ของแปลง พักทอง อ้อย ปลูกกรมไไร่ บวบปลูกริมซากตอไม้ เมล็ดพันธุ์ของ หอม ผักกาด ผักเสี้ยน ผักขี้ฉี่ เจ้าของไร่จะหว่านเมล็ดเหล่านี้ไปทั่วไร่ ข้าวโพดจะมีวิธีปลูกเป็นแนวแบบขั้นบันได หัวมัน และมันล้มปะหลัง ใช้การขุดดินฝังกลบ เป็นแนวระนาบกับพื้นดิน เมล็ดพันธุ์ข้าวเหนียว และข้าวไร่ เจ้าของไร่จะหยอดเมล็ดพันธุ์ที่ส่วนบนของไร่ ส่วนเมล็ดพันธุ์ข้าวเจ้าจะหยอดเมล็ดพันธุ์ที่ส่วนล่างของไร่ รวมทั้งแต่งและมะเขือเทศชนิดต่างๆ ด้วย

สำหรับเรื่องการปลูกพืชภายในไร่ข้าวของชาวกะเหรี่ยงดังที่กล่าวมานี้ ได้สอดคล้องกับงานศึกษาของ วราลักษณ์และสมศักดิ์ (2539 : 22) ที่พบว่ากะเหรี่ยงได้แบ่งพันธุ์พืชในไร่หมุนเวียนตามลักษณะการปลูกของกะเหรี่ยง ดังนี้

การแบ่งพันธุ์พืชในไร่หมุนเวียนตามลักษณะการปลูก

1. พืชที่ปลูกริมรั้ว ได้แก่ พักทอง พักเขี้ยว มัน น้ำเต้า เป็นพืชที่เลื้อยเกี่ยวพันตามไม้ จึงปลูกไว้ริมรั้ว เพื่อไม่ให้เลื้อยพันอยู่ในไร่ ทำให้ยุ่งยากตอนเก็บเกี่ยว
2. พืชที่ใช้เมล็ดพันธุ์ผสมกับเมล็ดข้าว แล้วหยอดลงในหลุมพร้อมกัน ได้แก่ แต่งชนิดต่างๆ ถั่วชนิดต่างๆ ซีโพเด (มะห่อย, หรือมะระ) เป็นพืชที่เลื้อยตามดิน จึงไม่พันเกี่ยวต้นไม้ให้เกิดความยุ่งยาก ในตอนเกี่ยวข้าว โดยเฉพาะแต่งจะช่วยบรรเทาความหิวกระหายในขณะเก็บเกี่ยวได้อีกด้วย
3. พืชที่ใช้เสียบเมล็ดพันธุ์ดอกไม้ในไร่ที่เจาะไว้ตรงด้ามเสียม เป็นเมล็ดพันธุ์ดอกไม้ สีแดง สีเหลือง (พอร์กอร์ พอร์บอ) ในขณะที่เสียมถูกกระแทกลงหลุม เมล็ดพันธุ์จะปลิวร่วงลงดิน ดอกไม้ก็จะงอกงามในยามที่เก็บเกี่ยวพืชผล เป็นการแต่งแต้มสีสันให้กับไร่ ทำให้สบายใจในการทำงาน
4. พืชที่ปลูกห่างๆ กันในไร่ ได้แก่ พวงข้าวฟ่าง เป้แอมโปล เป้เสอแบร์ แบร์(ฝ้าย) ข้าวโพด เบอะ(ข้าวตอก) จะปลูกห่างๆ กันในไร่เพราะพืชจำพวกนี้ขึ้นง่าย ถ้าปลูกติดกันจะแย่งอาหารซึ่งกัน ทำให้พืชไม่แข็งแรง และไม่สมดุลง
5. พืชที่ปลูกโดยใช้เมล็ดหว่านบริเวณใกล้ตอไม้ หรือเศษไม้ที่ถูกเผา หรือบริเวณใกล้จอมปลวกเก่า ได้แก่ มะเขือ พริก ผักกาด ห่อวอ นอร์ ยาสูบ หนึไซ เพราะพืชจำพวกนี้จะงอกงามได้ดีในดินที่มีเชื้อเถ้าแกลบมากๆ

6.พืชที่ปลูกให้เลื่อยพันตามซากต้นไม้ที่แห้งตายในไร่ ได้แก่ เต๋อโก๊ะสา บอบะสา บอบะเปอวี ต้นไม้ที่แห้งตายในไร่ กะเหรียงจะปล่อยทิ้งไว้เพื่อให้พืชพันธุ์ที่ขอบเลื่อย เลื่อยพันตามไม้แห้งหรือที่เรียกว่า "เสเคอร์" โดยจะหว่านเมล็ดพันธุ์ไว้รอบๆ เสเคอร์

แหล่งข้อมูลข่าวสารการเกษตร

แหล่งข้อมูลข่าวสารทางการเกษตร ด้านการผลิต และการตลาด จากการศึกษาพบว่า ชาวกะเหรียงส่วนใหญ่ร้อยละ 98.9 จะไม่ได้รับข่าวสารทางการเกษตรจากโทรทัศน์ ร้อยละ 1.1 เท่านั้นที่ได้รับข่าวสารจากสื่อประเภทนี้ (ตารางที่ 26) สำหรับสื่อทางวิทยุชาวกะเหรียงส่วนใหญ่ร้อยละ 92.1 ได้รับข่าวสารการเกษตร ในขณะที่ร้อยละ 7.9 จะไม่ได้รับข่าวสารจากสื่อวิทยุ (ตารางที่ 27) ส่วนข้อมูลข่าวสารการเกษตร จากเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการ และโครงการต่างๆ ภายในชุมชน จากการศึกษาพบว่าชาวกะเหรียง ส่วนใหญ่ร้อยละ 86.5 ได้รับข้อมูลข่าวสาร มีเพียงร้อยละ 13.5 จะไม่ได้รับข่าวสาร (ตารางที่ 28)

ตารางที่ 26 ข้อมูลข่าวสารการเกษตรจากโทรทัศน์

โทรทัศน์	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ได้รับ	1	1.1
ไม่ได้รับ	88	98.9
รวม	89	100.0

ตารางที่ 27 ข้อมูลข่าวสารการเกษตรจากวิทยุ

วิทยุ	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ได้รับ	82	92.1
ไม่ได้รับ	7	7.9
รวม	89	100.0

ตารางที่ 28 ข้อมูลข่าวสารการเกษตรจากเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการ และโครงการต่างๆภายในชุมชน

เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการและโครงการต่างๆ	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ได้รับ	77	86.5
ไม่ได้รับ	12	13.5
รวม	89	100.0

การได้รับข้อมูลข่าวสารการเกษตรจากเพื่อนบ้าน จากการศึกษพบว่า ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำส่วนใหญ่ ร้อยละ 85.4 ได้รับข้อมูลข่าวสาร ส่วนร้อยละ 14.6 ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากได้สร้างบ้านอยู่ในพื้นที่ไร่ซึ่งห่างไกลจากหมู่บ้าน ประกอบกับไม่ได้เดินทางเข้าหมู่บ้าน ในระยะเวลานั้น (ตารางที่ 29)

ตารางที่ 29 ข้อมูลข่าวสารการเกษตรจากเพื่อนบ้าน

เพื่อนบ้าน	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ได้รับ	76	85.4
ไม่ได้รับ	13	14.6
รวม	89	100.0

การได้รับข้อมูลข่าวสารการเกษตรจากชาวเขาเผ่าอื่น จากการศึกษพบว่าชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำส่วนใหญ่ร้อยละ 67.4 ไม่ได้รับข่าวสารการเกษตร เนื่องจากหมู่บ้านแม่ลานคำอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านของชาวเขาเผ่าอื่น ประกอบกับไม่ได้เดินทางลงมายังตัวอำเภอ ซึ่งเป็นศูนย์รวมของงานราชการ และตลาด ทำให้ไม่มีโอกาสได้พบปะกับชาวเขาต่างเผ่า (ตารางที่ 30)

ตารางที่ 30 ข้อมูลข่าวสารการเกษตรจากชาวเขาเผ่าอื่น

ชาวเขาเผ่าอื่น	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ได้รับ	29	32.6
ไม่ได้รับ	60	67.4
รวม	89	100.0

จากการศึกษาพบว่า ชาวกะเหรี่ยงใช้สารเคมีในการกำจัดแมลงศัตรูพืช และวัชพืช ในจำนวนที่น้อยมาก เพราะการทำเกษตรของกะเหรี่ยงจะเป็นระบบธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันพืชเศรษฐกิจได้เข้ามาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งแก่ชาวกะเหรี่ยงทำให้พวกเขาไม่สามารถหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีเหล่านี้ได้

สารเคมีที่ใช้ในไร่หมุนเวียนได้แก่สารเคมีในการกำจัดวัชพืช โรค และแมลงศัตรูพืช สารเคมีที่ใช้ภายในไร่หมุนเวียน ได้แก่สารเคมีกำจัดโรคแมลงศัตรูพืช 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 4.5 และใช้สารเคมีกำจัดโรคแมลงศัตรูพืช 3 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.37 (ตารางที่ 31)

ตารางที่ 31 สารเคมีที่ใช้ในไร่หมุนเวียน

ประเภทของสารเคมี	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
สารเคมีกำจัดวัชพืช		
ใช้	4	4.5
ไม่ใช้	85	95.5
รวม	89	100.0
สารเคมีกำจัดโรคแมลง ศัตรูพืช		
ใช้	3	3.37
ไม่ใช้	86	36.62
รวม	89	100.0

การใช้ที่ดินและแรงงานของชุมชน

ลักษณะการใช้ที่ดินของชุมชนแม่ลานคำในปัจจุบันแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ พื้นที่สูง พื้นที่ดอนลาดเชิงเขา และพื้นที่ลุ่ม กะเหรี่ยงแม่ลานคำได้ปรับปรุงที่ลุ่มระหว่างหุบเขาให้เป็นที่นาแบบขั้นบันได ขณะที่บริเวณพื้นที่สูง และลาดชันใช้เป็นพื้นที่ไร่หมุนเวียน โดยปลูกข้าวไร่เป็นหลัก สลับกับพืชผักต่างๆ ปัจจุบันกะเหรี่ยงได้พยายามปรับปรุงพื้นที่ไร่ข้าวให้กลายเป็นสวนไม้ผล และปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด เผือก และสตอเบอรี่ ซึ่งสตอเบอรี่นี้จัดว่าเป็นพืชเศรษฐกิจ ใหม่สำหรับชุมชนที่กะเหรี่ยงนำมาทดลองปลูกเพียงไม่กี่ครัวเรือน การปลูกสตอเบอรี่ต้องใช้สารเคมี และปุ๋ยเคมีมาก ซึ่งขัดต่อระบบการผลิตแบบดั้งเดิม ทำให้กะเหรี่ยงส่วนใหญ่ไม่นิยมปลูก แม้ว่าจะสร้างรายได้ที่ดีแก่ผู้ปลูก ปัจจุบันแม้ว่าพืชเศรษฐกิจ และไม้ผลต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทร่วมในระบบการผลิตของกะเหรี่ยง ทำให้รูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่ อย่างไรก็ตามกิจกรรมการปลูกข้าวไร่ก็ยังคงดำเนินต่อไป

ปัจจุบันชุมชนบ้านแม่ลานคำอยู่ในพื้นที่เตรียมประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติออบขาน จึงทำให้ได้รับได้รับแรงกดดันในเรื่องการใช้ที่ดิน ชุมชนจึงมีความพยายามที่จะจัดการในเรื่องการใช้ประโยชน์จากที่ดิน โดยการจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ และออกกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่า โดยมีคณะกรรมการดูแลรักษาป่า มีกิจกรรมการทำแนวกันไฟ และการเดินตรวจป่า การบวชป่าชุมชน ฯลฯ พื้นที่ไร่จะห้ามไม่ให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าใหม่เพิ่ม รวมทั้งมีมาตรการลงโทษผู้กระทำผิดกฎระเบียบดังกล่าว

การจำแนกสัดส่วน ในการใช้ประโยชน์ จากที่ดินในชุมชนแม่ลานคำโดยประมาณ ดังนี้ พื้นที่อยู่อาศัยจำนวนประมาณ 1,000 ไร่ พื้นที่ถูกใช้ไปในการผลิตทางการเกษตรโดยเป็นที่นาจำนวน 771 ไร่ ที่สวนจำนวนประมาณ 780 ไร่ และพื้นที่ทำไร่ข้าวหมุนเวียนจำนวนประมาณ 1,447 ไร่ ลักษณะของการใช้ประโยชน์จากที่ดินทำสวน และไร่หมุนเวียนนั้น พบว่าพื้นที่บางส่วนไม่ได้ใช้ประโยชน์แต่ถูกปล่อยให้ป่าฟื้นตัว พื้นที่ดังกล่าวได้ถูกผนวกอยู่ในจำนวนพื้นที่ไร่ที่สำรวจได้ และจำนวนพื้นที่ไร่บางส่วนได้ถูกแปรสภาพเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งพื้นที่ป่าอนุรักษ์มีจำนวนประมาณ 11,035 ไร่ (ตารางที่ 32)

ตารางที่ 32 สัดส่วนการใช้ที่ดินของชุมชนบ้านแม่ลานคำ (แบ่งตามหย่อมบ้าน)

การใช้ที่ดิน	รวม(ไร่)	บ้านใหม่	หญ้าไซร	ห้วยเหี้ยะ	แม่ลานคำ	สบลาน
1. ที่อยู่อาศัย(ไร่)	1,000			1,000 ไร่		
2. ที่นา(ไร่)	771	302	168	92	105	104
3. ที่สวน(ไร่)	780	315	201	104	68	92
4. ไร่หมุนเวียน(ไร่)	1,477	334	145	277	34	353
5. ป่าใช้สอย(ไร่)	4,700			4,700 ไร่		
6. ป่าอนุรักษ์(ไร่)	11,035			11,035 ไร่		

ที่มา : โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือ โดยองค์กรชุมชน (2539)

พื้นที่การทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

จากตาราง ทำให้ทราบถึงพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนของชุมชนบ้านแม่ลานคำโดยประมาณ จากการลงพื้นที่ศึกษาของผู้วิจัยพบว่า สัดส่วนการถือครองที่ดินของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำโดยประมาณ ทั้งนี้สัดส่วนการถือครองที่ดินเป็นเพียงพื้นที่ทำกินเท่านั้น ครัวเรือนที่มีพื้นที่ในการถือครองต่ำสุดจำนวน 1 - 10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 47.2 ครัวเรือนที่มีพื้นที่ในการถือครองมากที่สุดจำนวน 36 ไร่ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 1.1 (ตารางที่ 33)

ตารางที่ 33 พื้นที่ถือครองของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

พื้นที่ถือครอง (ไร่)	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
1-10	42	47.2
11-20	28	31.5
21-30	15	16.8
31 ไร่ขึ้นไป	4	4.5
รวม	89	100

จำนวนการถือครองไร่ต่ำสุด 1 ไร่

จำนวนการถือครองไร่สูงสุด 36 ไร่

การถือครองไร่โดยเฉลี่ย 13.91 ไร่

จากการศึกษาพบว่า การทำไร่ข้าวหมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงแม่ลานคำแบ่งพื้นที่ออกเป็น 5 ส่วน และหมุนเวียนใช้พื้นที่แต่ละส่วนตามเข็มนาฬิกา และทำการเพาะปลูกในพื้นที่แต่ละส่วนไม่เกิน 2 ปี ปัจจุบัน พื้นที่ไร่ข้าวหมุนเวียนลดขนาดพื้นที่ลง เนื่องจากสาเหตุ การจำกัดของพื้นที่ (ตารางที่ 34)

ตารางที่ 34 จำนวนพื้นที่ไร่ข้าวหมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำในปัจจุบัน

พื้นที่(แปลง)	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
1	34	38.2
2	36	40.4
3	17	19.1
4	1	2.3
รวม	89	100.0

ชุมชนบ้านแม่ลานคำ มีข้อตกลงร่วมกัน ในเรื่องความช่วยเหลือ ด้านการฟื้นฟูธรรมชาติ เพราะชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาระบบนิเวศป่า และปัญหาการทำลายธรรมชาติ พร้อมกับหาแนวทางในการป้องกันแก้ไข เพราะชุมชนมีระบบการผลิต และการดำรงชีพผูกพันกับป่า ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบดูแล และฟื้นฟูสภาพป่า จึงเป็นหน้าที่หลักของชุมชน ซึ่งในเรื่องนี้ชุมชนบ้านแม่ลานคำได้มีการจัดแบ่งหน้าที่อย่างเป็นระบบ การปฏิบัติเป็นไปอย่างเต็มที่

แรงงานในภาคเกษตรกรรม ของบ้านแม่ลานคำ นับว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญในระบบการผลิตแบบยังชีพ ของกะเหรี่ยง การปลูกข้าวไร่ การปลูกข้าวนาดำ และการปลูกพืชผักต่างๆ รวมทั้งพืชเศรษฐกิจ ก็อาศัยแรงงานจากคนในชุมชน การเพาะปลูกของกะเหรี่ยงจัดได้ว่าเป็นการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม อาศัยเทคโนโลยีการผลิตระดับต่ำ มีการใช้เทคนิควิธีแบบง่ายๆ อุปกรณ์เครื่องมือการเกษตรสามารถหาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ จอบ เสียม มีด ขณะเดียวกันแรงงานสัตว์ก็ถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำการเกษตร ช่วยในการเตรียมแปลงในการเพาะปลูก เช่น การไถนา สัตว์ที่ใช้แรงงานของกะเหรี่ยง คือ กระบือ

สำหรับการใช้แรงงานสัตว์ในการผลิตข้าวไร่ นั้น มีเพียงส่วนน้อย คิดเป็นร้อยละ 19.10 ส่วนใหญ่ไม่ใช้แรงงานจากสัตว์ คิดเป็นร้อยละ 80.9 (ตารางที่ 35) เพราะพื้นที่ปลูกข้าวไร่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลาดเชิงเขา มีความสูงชัน และชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่นิยมใช้แรงงานในครัวเรือน

ตารางที่ 35 จำนวนการใช้แรงงานสัตว์ในการผลิตข้าวไร่

แรงงานสัตว์	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ไม่ใช้แรงงานสัตว์	72	80.9
ใช้แรงงานสัตว์	17	19.1
รวม	89	100.0

ความสัมพันธ์ทางสังคมของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ เป็นแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทั้งการผลิตและการแลกเปลี่ยน การทำไร่หมุนเวียนอาศัยเครือข่าย การแลกเปลี่ยนแรงงาน การระดมแรงงาน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียน ไปช่วยงานในพื้นที่ทำกินของครอบครัวอื่น และครอบครัวอื่นก็ตอบแทนด้วยการมาช่วยในพื้นที่ทำกินของตนเอง ลักษณะเดียวกับการลงแขก ของเกษตรกรภาคกลาง เรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “ประเพณีลงแขก เอามื้อ เอาร่วมกัน” ซึ่งเป็นคุณลักษณะประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในหมู่บ้าน

การจัดการแรงงาน และที่ดินของชุมชนบ้านแม่ลานคำเป็นการจัดการทรัพยากรแบบรวมหมู่ สมาชิกในหมู่บ้านแม่ลานคำมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การใช้ประโยชน์ที่ดิน แหล่งต้นน้ำ เป็นการตัดสินใจร่วมกัน อำนาจเป็นของทุกคนในหมู่บ้านไม่ได้ตกอยู่กับคนใด คนหนึ่งโดยเฉพาะ ชุมชนจึงมีระเบียบกฎเกณฑ์ ของการใช้ทรัพยากรในการยังชีพที่เห็นพ้องร่วมกัน

สภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงสภาพการผลิตข้าวไร่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

1. การเปลี่ยนแปลงตามความสัมพันธ์ของชุมชนกับโครงการพัฒนา

ความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก และความสัมพันธ์ของชุมชนกับโครงการพัฒนาต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน ได้เริ่มขึ้นเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา เนื่องมาจากการคมนาคมสะดวก มีการตัดถนนเข้ามายังหมู่บ้าน

1.1. หน่วยจัดการต้นน้ำและหน่วยปลูกป่า กรมป่าไม้ เข้ามาสู่ชุมชนเมื่อ ปี พ.ศ. 2526 โดยเจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน ได้ทำการสำรวจพื้นที่ของหมู่บ้านรวมถึงที่ทำกิน และสร้างความคุ้นเคยกับชาวกะเหรี่ยงในชุมชน ได้มีการส่งเสริมให้ชาวกะเหรี่ยงในชุมชน หันมาปลูกพืชยืนต้น และไม้ผลต่างๆ เช่น ลิ้นจี่ มะม่วง ขนุน รวมทั้งการทำสวนล้อมรั้วลดหนาม เพื่อทดแทนการทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงที่ใช้พื้นที่จำนวนมากแปลง มีโครงการที่สำคัญ ได้แก่ การส่งเสริมให้ปลูกต้นยูคาลิปตัส โดยว่าจ้างชาวบ้านปลูก

นอกจากนี้ยังตั้งเงื่อนไขกับชาวกะเหรี่ยง แต่ละห่อมบ้าน หากห่อมบ้านใดยอมให้มีการปลูกป่า ในป่าพื้นที่ทำกินบางส่วน ห่อมบ้านนั้นจะมีถนนตัดผ่าน แต่หากห่อมบ้านใดไม่มีการแบ่งพื้นที่ทำกินเพื่อปลูกป่า จะไม่มีการตัดถนนผ่านห่อมบ้านนั้นๆ ดังนั้นบ้านแม่ลานคำจึงได้รับผลกระทบโดยตรงจากการปลูกป่า เนื่องจากโครงการปลูกป่าจำเพาะให้ปลูกในพื้นที่ทำกินหรือไร่เหล่าของชาวบ้าน ห่อมบ้านใหม่ เป็นห่อมบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการนี้มากที่สุด

1.2. โครงการไทย - นอร์เวย์ เข้ามาสู่ชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2530 มีโครงการส่งเสริมให้ชาวกะเหรี่ยงปลูกกาแฟ ถั่วดิน ถั่วมะแฮะ ไม้ผล เช่น มะม่วง ลูกพลับ รวมไปถึง ส่งเสริมให้ปลูกหญ้าแฝก ส่งเสริม และให้ความรู้แก่ชาวกะเหรี่ยง ในเรื่องธนาคารข้าว และกองทุนปุ๋ย ร่วมจัดตั้งและสร้างธนาคารข้าว และกองทุนปุ๋ยร่วมกับชาวกะเหรี่ยงในชุมชน

1.3. กลุ่มสงเคราะห์ชาวไทยภูเขา เข้ามาสู่ชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2535 หลังจากโครงการไทย - นอร์เวย์ สิ้นสุดโครงการ และได้สานงานส่งเสริมต่อ โดยมีการส่งเสริมให้ปลูกหญ้าแฝก ปลูกไม้ผล เช่น ลิ้นจี่ มะม่วง แทนการทำไร่หมุนเวียนอย่างเดิม

1.4. เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ได้เข้ามามีบทบาทในชุมชน เช่นกัน โดยการแนะนำส่งเสริมให้กะเหรี่ยงในชุมชน หันมาปลูกพืชระยะสั้นแทนการทำไร่ข้าว รวมไปถึงการให้คำแนะนำ คำปรึกษา ปัญหาในการทำการเกษตร ด้านต่างๆ แก่ชาวบ้าน โดยมีหลักการ และพื้นฐานในการส่งเสริม ให้ชาวกะเหรี่ยงปลูกพืชเศรษฐกิจ และไม้ผลต่างๆ แทนการปลูกข้าวไร่ ดังเช่น หน่วยงานอื่นๆ

1.5. สมาคมศูนย์การศึกษา และวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่เข้าสู่บ้านแม่ลานคำ โดยมีอีกมุมมองหนึ่งที่แตกต่าง จากโครงการ และหน่วยงานอื่น

ที่เข้าสู่บ้านแม่ลานคำ โดยมีการศึกษาถึงรูปแบบการทำกรเกษตรของกะเหรี่ยง คือ การทำไร่หมุนเวียน พบว่ามีลักษณะที่แตกต่างกับการทำไร่เลื่อนลอยอย่างสิ้นเชิง ขณะเดียวกัน พบว่าการทำไร่หมุนเวียนในแบบของกะเหรี่ยงนั้น มีส่วนในการรักษา และฟื้นฟูธรรมชาติ

ได้จัดให้โครงการที่เป็นประโยชน์ต่างๆ ต่อบ้านแม่ลานคำ หลายโครงการ ทั้งในด้านการ ศึกษา การประกอบการเกษตร และโครงการเกี่ยวกับสตรี เช่น โครงการส่งเสริมการเลี้ยงวัว เพื่อให้ ประโยชน์ในด้านการเกษตร และขยายพันธุ์เพื่อขาย โดยให้ชาวกะเหรี่ยงในชุมชนที่ต้องการเลี้ยงวัว แจกความจำนงเข้าร่วมโครงการ โดยผ่านเจ้าหน้าที่ของโครงการ ประจำหมู่บ้าน เมื่อได้รับพันธุ์วัว มาเลี้ยงเจ้าหน้าที่จะติดตามผล และดูแลให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด โครงการบทบาทหญิงชาย สร้างสรรค์แกนนำหมู่บ้าน โครงการศึกษาให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรทั่วไป รวมไปถึงการให้โอกาสทางการศึกษา โดยให้ทุนการศึกษา แก่เยาวชนของหมู่บ้าน จนถึงระดับ อุดมศึกษา และให้โอกาสเข้าร่วมทำงานกับโครงการ โดยการนำความรู้ความสามารถที่ได้รับ มาพัฒนาชุมชนของตนเอง และชุมชนกะเหรี่ยงอื่นๆ

หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน ที่เข้าสู่บ้านแม่ลานคำมุ่งหวังให้ ชุมชน กะเหรี่ยงมีวิถีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ผ่านทางโครงการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า โรงเรียน และการส่งเสริมให้ปลูกพืชระยะสั้น และไม้ผล โดยมีพื้นฐานในการมุ่งให้ชุมชนลดการทำไร่หมุนเวียน แบบเก่า โดยนำเสนอเงื่อนไขต่างๆ สู่ชุมชน เช่น การตัดถนนผ่าน หยอดบ้านต่างๆ โดยแลกเปลี่ยน กับการปลูกป่าในพื้นที่ทำกินของชุมชน โดยมีความเห็นว่า การทำไร่หมุนเวียน เป็นการทำการเกษตร ที่บุกรุกพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ และทำลายธรรมชาติ

ดังนั้นหากชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ แทนการปลูกข้าวไร่ ซึ่งใช้พื้นที่ จำนวนมาก ก็สามารถลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตรของกะเหรี่ยงได้ มีการสนใจ ผ่านทางการศึกษาของเยาวชน และนำเสนอถึงปัจจัยอื่นๆ ที่อำนวยความสะดวก จากพื้นราบสู่ชุมชน เมื่อชุมชนมีการติดต่อกับภายนอกมากขึ้น ความต้องการในปัจจัยอื่นๆ นอกจากปัจจัยเพื่อยังชีพ มี มากขึ้น พืชเศรษฐกิจจากโครงการต่างๆ เสมือนเป็นตัวเชื่อม และเป็นตัวแทนการแลกเปลี่ยน เป็น อัตรการเงิน เพื่อซื้อหาในสิ่งที่ต้องการ รวมไปถึงข้าว ซึ่งเป็นปัจจัยหลักของชุมชนกะเหรี่ยง เนื่องจก การทำไร่หมุนเวียนปลูกข้าวไร่เป็นหลัก เมื่อพื้นที่ถูกจำกัดลง พร้อมกับการแทรกตัวจากพืชเศรษฐกิจ ทำให้การปลูกข้าวไร่เปลี่ยนแปลงจากเดิม ส่งผลให้ผลผลิตข้าวไร่ที่ได้รับ ย่อมไม่พอเพียงต่อระบบ เศรษฐกิจภายในครอบครัว เมื่อประสบกับปัญหาชาวกะเหรี่ยงจำต้อง ปรับตัวและเผชิญกับปัญหา ที่ประสบอยู่ เพื่อความอยู่รอดของชุมชน แม้ว่าวิถีชีวิตแบบเดิมจะเปลี่ยนแปลงก็ตาม

2. ปัจจัยและเงื่อนไขข้อจำกัดของระบบการผลิตข้าวไร่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

การประกอบการเกษตรเพื่อยังชีพ ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ หรือการทำไร่หมุนเวียนนั้น ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือ สภาพความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ สภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม ซึ่งเป็นปัจจัยทางธรรมชาติ อีกทั้งพื้นที่ในการประกอบการเกษตร และน้ำ ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ รวมไปถึงแรงงาน ทั้งแรงงานภายในครัวเรือน หรือแรงงานรับจ้าง อันเป็นปัจจัยทางสังคม

2.1. สภาพความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ระบบการผลิตข้าวไร่ของกะเหรี่ยง มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ และระบบนิเวศอย่างแยกไม่ออก หากสภาพความสมบูรณ์ของระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป หรือลดน้อยลง จะส่งผลกระทบต่อผลผลิตข้าวไร่ และผลผลิตพืชผักอื่นๆ ในระบบการเพาะปลูก ให้ลดลงตามไปด้วย สภาพอากาศ และการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการควบคุมปริมาณการผลิตข้าวไร่ และพืชผักต่างๆ เช่นกัน ลักษณะความแปรปรวนทางธรรมชาติ ฤดูกาล ความแห้งแล้ง และปริมาณน้ำฝน เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งทางกายภาพ หากสภาพทางกายภาพผันผวน หรือรุนแรงอาจทำให้ ชาวกะเหรี่ยงตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อระดับการยังชีพ

เช่นเดียวกับกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำเนื่องจากวิถีการผลิตเป็นแบบเพื่อยังชีพ ในลักษณะของไร่หมุนเวียน พื้นที่ในการประกอบการเกษตรจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการทำไร่หมุนเวียนต้องใช้พื้นที่มาก จำนวนหลายแปลง เพื่อพักตัวในป่า และฟื้นฟูสร้างความอุดมสมบูรณ์ขึ้นทดแทนไร่ซากที่ถูกปล่อยทิ้งให้ฟื้นตัวอาศัยระยะเวลา 8 – 10 ปี หากพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนลดน้อยลงมีการปลูกพืชซ้ำที่เดิมหลายปี ทำให้ดินเสื่อมสภาพ ปริมาณผลผลิตข้าวไร่ที่ได้รับมีจำนวนน้อยไม่พอเพียงสำหรับการบริโภคในครัวเรือน

ภายใต้การทำไร่หมุนเวียน ต้องอาศัยพื้นที่จำนวนมาก พื้นที่ต้องถูกใช้ประโยชน์จริงในทุกๆ ส่วน แต่พื้นที่การทำไร่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำจะมีจำนวนเท่าเดิมกับพื้นที่ที่บรรพบุรุษใช้ทำไร่ จะไม่มีการบุกเบิก หรือรื้อกล้าพื้นที่แปลงใหม่ เพียงแต่หมุนเวียนอยู่ในพื้นที่ไร่เดิมที่ทิ้งตัวให้ฟื้นสภาพความสมบูรณ์ การใช้ประโยชน์จากที่ดินภายในไร่มีมากกว่าที่เห็น ในแต่ละวัฏจักรการผลิตการทำไร่หมุนเวียนอาศัยเทคโนโลยีการผลิตระดับต่ำ ใช้วิธีการแบบง่ายๆ อุปกรณ์และเครื่องมือแบบพื้นบ้าน คือ จอบ มีด และเสียม เป็นต้น

2.2. ด้านพื้นที่ทำกิน ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำไร่ มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกะเหรี่ยงในการเลือกใช้พื้นที่ เมื่อใดที่มีการใช้พื้นที่ปลูกข้าวไร่ และพืชอาหารที่จำเป็นอย่างซ้ำซ้อนและต่อเนื่อง พบว่าดินมีสภาพเสื่อมลง ผลผลิตที่ได้รับลดน้อยลงกว่าเดิม เป็นผลเสียกระทบถึงคุณภาพชีวิต ของสมาชิกในครอบครัวได้ เมื่อปัญหาขยายผลรุนแรง อาจกระทบถึงคุณภาพชีวิตของกะเหรี่ยงทั้งชุมชน อันเป็นที่มาของการยอมรับปัญหา และปรับตัวเพื่อสอดคล้องกับสถานะที่ประสบอยู่ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าช่วยบรรเทาปัญหาการผลิต และทางเลือกจากปัจจัยภายนอกชุมชน

สิ่งสำคัญคือเรื่องพื้นที่ทำกินได้ เพราะพื้นที่ทำกินของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำส่วนใหญ่ อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติออบขาน ส่วนพื้นที่ทำกินในส่วนที่เหลืออยู่ ถูกจำกัดโดยเหตุผลที่ว่า ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ทำกิน แม้ว่าพื้นที่ทำกินนี้ทำไร่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษหลายรุ่นก็ตาม จึงเป็น ปัญหาที่ชุมชนพยายามหาข้อยุติ และแก้ไข โดยขอเอกสารสิทธิ์จากรัฐ ชุมชนได้มีการรวมกลุ่มกับ ชุมชนกะเหรี่ยงหลายๆกลุ่ม ในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อแก้ปัญหานี้แต่ยังไม่เป็นผล แม้ว่าปัญหาจะ ยืดเยื้อมาเป็นเวลานานปี ประกอบกับความเข้าใจผิดของคนพื้นราบ ที่มีความเข้าใจว่า ชาวกะเหรี่ยง เป็นชนเผ่าที่บุกรุกพื้นที่ป่า มีการประกอบการเกษตรแบบทำไร่เลื่อนลอย จึงมีการรวมตัวเพื่อ เรียกร้องให้กะเหรี่ยงอพยพออกจากพื้นที่ที่อาศัยอยู่ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ผิด

แรงงานนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ในสภาพการเพาะปลูกปัจจุบันกะเหรี่ยงจะใช้แรงงาน ในครัวเรือน และเครือญาติ เป็นหลัก หากในฤดูกลางใด การเพาะปลูกเป็นไปอย่างต่อเนื่อง จะมีการ ใช้แรงงานจากครัวเรือนของตนมากยิ่งขึ้น กะเหรี่ยงใช้แรงงานว่าจ้างในจำนวนที่น้อยมาก ในอดีต การทำการเกษตรของบ้านแม่ลานคำจะเป็นลักษณะของ การลงแขก ภายในชุมชน แต่ปัจจุบัน ประเพณีลงแขก ลดน้อยลงจนแทบไม่เหลือภายในชุมชน รูปแบบการเพาะปลูกเป็นไปในลักษณะ เฉพาะครัวเรือน ไม่มีการช่วยเหลือกันดังแต่ก่อน มีเพียงแรงงานว่าจ้างในชุมชน สาเหตุหลักก็เนื่องมา จากเป้าหมายของระบบการผลิตได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่มุ่งเน้นเพียงเพื่อยังชีพ มาเป็นรูปแบบ ของการผลิตสินค้า เป้าหมายเพื่อขาย มีการตลาดเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยมีเงินเป็นอัตราแลกเปลี่ยน

บ้านแม่ลานคำมีที่ตั้งสูงกว่าระดับน้ำทะเลมาก แต่การเพาะปลูกจึงอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก หากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล การเพาะปลูกก็จะได้ผลเท่าที่ควร การชลประทานเหมืองฝาย ทำได้ยาก เพราะน้ำจากลำห้วยมีไม่พอเพียงแก่การปลูกข้าวไร่ อีกทั้งพื้นที่ปลูกเป็นพื้นที่สูง มีความลาดชันการชลประทานจึงไม่เป็นผล น้ำที่ได้จากลำห้วยส่วนใหญ่ใช้ในการอุปโภคและบริโภค ส่วนการให้น้ำใช้น้ำจากเหมืองฝายด้านล่างผลผลิตที่ได้จากข้าวนาจึงมากกว่า ผลผลิตข้าวไร่

การแทรกตัวของพืชเศรษฐกิจในระบบการเพาะปลูกของบ้านแม่ลานคำ

รัฐได้มีนโยบาย และพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรเข้าสู่หมู่บ้านแม่ลานคำ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของกะเหรี่ยงในชุมชนให้ดีขึ้น โดยดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า การสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน (ส้วม) และการศึกษา การแนะนำและส่งเสริมให้ปลูกพืชระยะสั้น และไม้ผลต่างๆ เพื่อการค้า แทนการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งต้องใช้พื้นที่จำนวนมาก โดยมีแนวคิดความเชื่อเป็นพื้นฐานว่า การทำไร่หมุนเวียน ก็คือการทำไร่เลื่อนลอย ที่บุกเบิกพื้นที่ป่าและทำลายระบบนิเวศ ดังนั้นองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน จึงเข้ามาสู่หมู่บ้าน เพื่อมุ่งลดปัญหาการบุกเบิกพื้นที่ป่า ทำไร่เลื่อนลอย ยกกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น

การทำไร่หมุนเวียนปลูกข้าวไร่เป็นหลักใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกจำนวนมาก ผลผลิตที่ได้ในแต่ละปีมีปริมาณที่ไม่เท่ากัน ประกอบกับปัจจุบันชุมชนประสบปัญหาด้านพื้นที่ทำกินลดลง พืชที่เคยปลูกในไร่หมุนเวียนมีจำนวนมาก และมีวัฏจักรการผลิตที่ยาวนานตลอดทั้งปี ประกอบกับรายได้จากริโนในแต่ละปีไม่สูงนัก ปัจจุบันพื้นที่ทำกินที่เหลืออยู่มีไม่มากอีกทั้งไม่มีเอกสารสิทธิ์จึงเป็นปัญหาใหญ่ที่ชุมชนประสบอยู่ เมื่อการปลูกข้าวไร่และพืชผักในพื้นที่เพียงน้อยนิด เมื่อเทียบกับพื้นที่ในสมัยก่อน ผลผลิตที่ได้รับจึงไม่พอเพียง ปริมาณพืชอาหารหลักลดลงอย่างเห็นได้ชัด จนเกือบถึงขั้นวิกฤต เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องตามมา ชาวกะเหรี่ยงในชุมชนจึงหันมาสู่ทางเลือกจากโครงการต่างๆ ที่นำเข้าสู่ชุมชน โดยการรับพืชเศรษฐกิจเข้าสู่ระบบการผลิต และแลกเปลี่ยนเป็นเงินสด ซื้อหาปัจจัยการดำรงชีพที่ขาดหาย เช่น ข้าว เป็นส่วนใหญ่ ทำให้การติดต่อกับบุคคลภายนอกสูงขึ้น ประกอบกับได้รับข่าวสาร และการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ความต้องการในปัจจุบันนอกเหนือจากปัจจัยการยังชีพสูงขึ้น บางครอบครัวเมื่อปลูกพืชเศรษฐกิจได้ผล สามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินสดได้ดีกว่าพืชไร่ในไร่หมุนเวียน ประกอบกับการนำเอาเทคโนโลยีการผลิต และปัจจัยในการผลิตใหม่ๆ มาสู่ชุมชน เช่น แนะนำให้ใช้สารเคมีในการกำจัดโรคแมลงศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี และเครื่องมือทุ่นแรงต่างๆ มาใช้ในกิจกรรมการเกษตรของชุมชนทำให้การผลิตข้าวไร่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งมีผลให้การผลิตแบบยังชีพของกะเหรี่ยงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยมีพืชเศรษฐกิจเข้ามาเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง

พืชเศรษฐกิจเข้าสู่บ้านแม่ลานคำครั้งแรก เมื่อ 20 ปีที่ผ่านมาโดยหน่วยจัดการต้นน้ำ และหน่วยปลูกป่า

3. ปัญหาและอุปสรรคในการผลิตข้าวไร่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ

ปัญหาในการผลิตข้าวไร่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ก็เช่นเดียวกับปัญหาที่ชุมชนกะเหรี่ยงอื่นๆ ประสบอยู่ ชุมชนกะเหรี่ยงเป็นชุมชนที่มีระบบการผลิตสัมพันธ์กับธรรมชาติ และระบบนิเวศ จึงมีข้อจำกัดในการประกอบการเกษตร อันเป็นที่มาของปัญหาในการผลิต ด้านต่างๆ ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการผลิตข้าวไร่ที่ชุมชนประสบอยู่ ได้แก่

ปัญหาด้านพื้นที่ทำการเกษตร

เกษตรกรชาวกะเหรี่ยงมีปัญหาด้านพื้นที่ทำการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 46.1 พบว่ามีปัญหาจากพื้นที่ทำการเกษตรที่ลดลงจากเดิม ทำให้ต้องใช้พื้นที่เพาะปลูกซ้ำกันหลายๆ ปี การปลูกพืชเป็นไปอย่างซ้ำซ้อน ส่งผลให้สภาพพื้นที่เสื่อมโทรม ปริมาณผลผลิตที่ได้ลดน้อยลง และมีคุณภาพต่ำ ประกอบกับชาวกะเหรี่ยงหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่การปลูกข้าวไร่ลดลง อีกทั้งชาวกะเหรี่ยงไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ทำกิน (ตารางที่ 36)

ตารางที่ 36 ปัญหาด้านพื้นที่ทำการเกษตร

ปัญหาพื้นที่ทำการเกษตร	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	87	97.8
ไม่มีปัญหา	2	2.2
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านวัชพืช

เกษตรกรชาวกะเหรี่ยงมีปัญหาด้านวัชพืช คิดเป็นร้อยละ 97.8 พบว่าวัชพืชระบาดรุนแรงในช่วงหน้าฝน ทั้งขึ้นปกคลุมในไร่ วัชพืชที่ระบาดมากได้แก่ หญ้าสาบเสือ หญ้าหนวดแมว หญ้าเจ้าชู้ และวัชพืชอื่นๆ (ตารางที่ 37)

ตารางที่ 37 ปัญหาด้านวัชพืช

ปัญหาวัชพืช	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	87	97.8
ไม่มีปัญหา	2	2.2
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านโรคและแมลงศัตรูพืช

จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำส่วนใหญ่ มีปัญหาด้านโรคและแมลงศัตรูพืช คิดเป็นร้อยละ 97.8 โดยพบว่ามีแมลงศัตรูพืช เช่น หนอน เพลี้ย ปลวก กัดกิน และทำลายผลผลิตข้าวไร่ จากในช่วงข้าวกำลังเจริญเติบโต และยังมีสัตว์ชนิดอื่น เช่น นก หนู เข้ากัดกินข้าวไร่ในระยะออกรวงอีกด้วย (ตารางที่ 38)

ตารางที่ 38 ปัญหาด้านโรคและแมลงศัตรูพืช

ปัญหาโรคแมลง	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	87	97.8
ไม่มีปัญหา	2	2.2
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านแหล่งน้ำ

เกษตรกรชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำส่วนใหญ่มีปัญหาด้านแหล่งน้ำ และการให้น้ำคิดเป็นร้อยละ 92.1 จากการศึกษพบว่า การทำไร่ข้าว ต้องอาศัยแหล่งน้ำแหล่งใหญ่แหล่งเดียว คือน้ำฝน ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับการเพาะปลูก เนื่องจากฝนไม่ตกตามฤดูกาล ส่วนน้ำจากลำห้วย มีไม่พอเพียง ประกอบกับไร่ข้าวอยู่บนพื้นที่สูง การใช้น้ำจากลำห้วย และการชลประทานเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก (ตารางที่ 39)

ตารางที่ 39 ปัญหาด้านแหล่งน้ำ

ปัญหาแหล่งน้ำ	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	82	92.1
ไม่มีปัญหา	7	7.9
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านแรงงาน

จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ร้อยละ 96.6 ไม่มีปัญหาด้านแรงงานในการผลิตข้าวไร่ มีเพียงร้อยละ 3.4 เท่านั้นที่มีแรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก แต่แก้ปัญหาโดยการจ้างแรงงานในหมู่บ้าน (ตารางที่ 40)

ตารางที่ 40 ปัญหาด้านแรงงาน

ปัญหาด้านแรงงาน	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	3	3.4
ไม่มีปัญหา	86	96.6
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านผลผลิตข้าวไร่

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ ร้อยละ 86.5 มีปัญหาด้านผลผลิตข้าวไร่ พบว่าผลผลิตข้าวไร่ที่เกษตรกรได้รับมีปริมาณน้อย ปริมาณผลผลิตที่ได้รับไม่แน่นอน คุณภาพของผลผลิตตกต่ำ และผลผลิตข้าวไร่ที่ได้รับไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ (ตารางที่ 41)

ตารางที่ 41 ปัญหาด้านผลผลิตข้าวไร่

ปัญหาด้านผลผลิต	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	77	86.5
ไม่มีปัญหา	12	13.5
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ร้อยละ 52.8 ไม่มีปัญหาในเรื่องนี้ มีเพียงร้อยละ 47.2 ของชาวกะเหรี่ยงที่มีปัญหา เพราะไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ทำกินทำให้ชุมชนหัวนิตก ถึงเรื่องการเวนคืนที่ดินทำกินเดิม คืนแก่อุทยานออบขาน ซึ่งทำให้ไม่มีที่ทำกิน ต้องโยกย้ายถิ่นฐาน กระทั่งการดำรงชีพ (ตารางที่ 42)

ตารางที่ 42 ปัญหาด้านเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน

ปัญหาด้านเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	42	47.2
ไม่มีปัญหา	47	52.8
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านเงินทุน

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำทั้งหมด ไม่มีปัญหาด้านเงินทุน เพราะในการทำไร่ข้าวของกะเหรี่ยง เป็นระบบเกษตรแบบธรรมชาติ จึงไม่มีการใช้ สารเคมี, ปุ๋ยเคมี ไม่มีการดูแลรักษา และใช้เทคโนโลยีเป็นพิเศษ ส่วนเมล็ดพันธุ์ก็เก็บจากเมล็ดข้าวปีก่อนๆ (ตารางที่43)

ตารางที่ 43 ปัญหาด้านเงินทุน

ปัญหาด้านเงินทุน	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	0	0
ไม่มีปัญหา	89	0
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านการใช้ปุ๋ย

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำทั้งหมดไม่มีปัญหาการใช้ปุ๋ย เนื่องจากชาวกะเหรี่ยงใช้ปุ๋ยคอกที่ได้จากการหมักของเศษวัชพืชในไร่ข้าว และได้แร่ธาตุจากขี้เถ้าในการเผาวัชพืชในไร่ข้าว ทำให้พื้นที่ทำไร่ข้าวมีปุ๋ยอย่างเพียงพอ ประกอบกับชาวกะเหรี่ยงไม่ได้ให้ความสำคัญในด้านนี้นัก ปล่อยให้พืชดำรงชีวิตตามธรรมชาติ (ตารางที่ 44)

ตารางที่ 44 ปัญหาด้านการใช้ปุ๋ย

ปัญหาด้านการใช้ปุ๋ย	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	0	0
ไม่มีปัญหา	89	0
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านการเก็บเกี่ยว

เกษตรกรชาวกะเหรี่ยงไม่มีปัญหาด้านการเก็บเกี่ยวผลผลิต เนื่องจากไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีในการเก็บเกี่ยวขั้นสูง การเก็บเกี่ยวใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือพื้นบ้านทั่วไป (ตารางที่ 45)

ตารางที่ 45 ปัญหาด้านการเก็บเกี่ยว

ปัญหาด้านการเก็บเกี่ยว	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	0	0
ไม่มีปัญหา	89	0
รวม	89	100.0

ปัญหาด้านการใช้สารเคมี

จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรชาวกะเหรี่ยงทั้งหมดไม่มีปัญหาด้านสารเคมี เนื่องจากรูปแบบการทำเกษตรเป็นการเกษตรระบบธรรมชาติ จึงไม่จำเป็นต้องใช้สารเคมีในการกำจัดวัชพืช, แมลงศัตรูพืช ประกอบกับชาวกะเหรี่ยงในชุมชนส่วนใหญ่ไม่นิยมใช้ (ตารางที่ 46)

ตารางที่ 46 ปัญหาด้านการใช้สารเคมี

ปัญหาด้านการใช้สารเคมี	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
มีปัญหา	0	0
ไม่มีปัญหา	89	0
รวม	89	100.0

การปรับตัวภายใต้ศักยภาพของชุมชน

อานันท์ (2537 : 180) กล่าวว่าชุมชนกะเหรี่ยงในชนบทเป็นหน่วยทางสังคมที่ไม่ได้อิสระอยู่โดดเดี่ยวแบบอุดมคติ แต่ดำรงอยู่ในความสัมพันธ์กับรัฐและตลาด เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีทั้งความกลมกลืน ความขัดแย้ง ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการผลิตใหม่ได้ ที่สำคัญคือ สามารถปรากฏอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับ ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน ตลอดจนเครือข่ายที่กว้างขวาง ซึ่งอาจซ้อนทับกันอยู่ก็ได้

วิธีการปรับตัวในการแก้ปัญหา ควบคุมและจัดการทรัพยากร ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ มีศักยภาพ ในการปรับเพื่อแก้ไขข้อขัดแย้ง และการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ในประเด็นหลัก 3 ประเด็น คือ 1.การควบคุมและการจัดการที่ดิน 2.การควบคุมและการจัดการแรงงาน 3.การสร้างกฎระเบียบภายในชุมชน

1.การควบคุมและจัดการที่ดิน

ปัญหาการควบคุมและจัดการที่ดินในเขตป่า ปรากฏในรูปของการใช้ที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก (Land use) และลักษณะของการครอบครองที่ดิน (Land Tenure) หรือระบบกรรมสิทธิ์ที่แตกต่างจากอดีตและมีความซับซ้อน ก่อให้เกิดความยากลำบากสำหรับชุมชนท้องถิ่นในการควบคุมจัดการที่ดินส่วนรวม

1.1.ปัญหาการใช้ที่ดิน พืชเศรษฐกิจได้เข้ามามีบทบาทในระบบการเพาะปลูกมากขึ้น การใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกถูกกระตุ้นมากขึ้น รูปแบบการใช้ที่ดินมีความซับซ้อนมากขึ้น จากการสำรวจการใช้พื้นที่ของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ทราบว่ามีปัญหาอย่างน้อย 4 ประการ

ประการที่หนึ่ง ความสมบูรณ์ของพื้นที่รูปแบบการใช้ที่ดินมีความซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากการแทรกตัวของพืชเศรษฐกิจ โดยที่ระบบการผลิตเดิมของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ คือการทำไร่หมุนเวียน การใช้พื้นที่เป็นไปตามวัฏจักร การหมุนเวียนพื้นที่ ปัจจุบันพืชเศรษฐกิจได้เข้ามามีบทบาทในระบบการเพาะปลูกของกะเหรี่ยงมากขึ้นมีการใช้พื้นที่เพาะปลูกซ้ำกันหลายปีการขูดรีดทรัพยากรจากดินเพิ่มมากขึ้น (Land Exploitation) ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง เกิดปัญหาดินเสื่อมสภาพ ผลผลิตที่ได้มีคุณภาพต่ำ

ประการที่สอง ปัญหาความขัดแย้งในการจัดสรรประเภทพื้นที่ของบ้านแม่ลานคำ ระหว่างป่าใช้สอยทางเศรษฐกิจ (พื้นที่ทำไร่, ทำสวน, ทำนา ของชาวกะเหรี่ยงในชุมชน) กับพื้นที่หวงห้าม ชุมชนกะเหรี่ยง มีการจัดสรรพื้นที่ควบคู่กับ การจัดการทรัพยากร พื้นที่ทำไร่หมุนเวียนถูกกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนแน่นอน โดยมีกฎข้อบังคับห้ามกะเหรี่ยงในชุมชนบุกรุก เบิกพื้นที่ป่าผืนใหม่ พื้นที่ป่าหวงห้ามสงวนไว้เพื่อสร้างสมดุลย์ทางธรรมชาติ ชาวกะเหรี่ยงกำหนดระเบียบข้อห้ามทำลาย หรือ

บุกเบิกพื้นที่ป่าต้นน้ำ ขณะที่พื้นที่ป่าใช้สอยทางเศรษฐกิจ สามารถเข้าไปทำการเพาะปลูก เป็นไร่ และสวนได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของชุมชน ที่คำนึงถึงสภาพสมดุลย์กับธรรมชาติ

พื้นที่ป่าหวงห้าม หรือพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ตามความเชื่อทางประเพณีของบ้านแม่ลานคำ

1. ตะเคโตะ พื้นที่ป่าบริเวณของเขา ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่า บริเวณพื้นที่นี้เป็นทางเดินของผี ไม่ควรตัดไม้ ฟันไร่เด็ดขาด มิใช่เพื่อหาอาหาร ของป่า และยาสมุนไพร

2. เตหมีเอบอ พื้นที่ป่าบนเนินค้ำหลังเต่า มีสายน้ำล้อมรอบ (มีผีป่าอยู่)

3. นาอุ๊กหู่ สถานที่เลี้ยงผี

4. โลปู้ ป่าช้า เป็นที่ฝังศพของคนตาย

5. เขมอญ พื้นที่ป่าใหญ่อุดมสมบูรณ์ ป่าต้นน้ำ ป่าน้ำซับ น้ำซัง (มีผีน้ำอยู่)

6. เตปอ ป่าที่ผูกสายสะดือของชาวบ้าน มีต้นไม้เป็นที่แขวนสายสะดือ ของเด็กเกิดใหม่ ขวัญของทุกคนจะอยู่กับต้นไม้ในป่าเตปอนี้

การเพาะปลูกหากต้องการปริมาณผลผลิตเพิ่มมากขึ้น สามารถทำได้โดยขยายพื้นที่การเพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น ชาวกะเหรี่ยงก็เช่นกัน ภายใต้เงื่อนไขที่ระดับเทคโนโลยีมีจำกัด ความพยายามในการขยายพื้นที่เพาะปลูกก็มีมากขึ้นเป็นลำดับ ประกอบกับการแทรกตัวของพืชเศรษฐกิจ ในระบบการเพาะปลูก และพื้นที่เดิมถูกจำกัด ในขณะที่มีการประกาศเป็นเขตพื้นที่ป่าหวงห้าม จากการดำเนินงานของ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติอุบขาน และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีมากขึ้นภายใต้นโยบายด้านป่าไม้ของรัฐ

ประการที่สาม ปัญหาการถือครองพื้นที่ และเอกสารสิทธิ์ (Land Tenure) ในพื้นที่บ้านแม่ลานคำ การกระจายตัวของพื้นที่ ของชาวกะเหรี่ยง เพื่อให้ประโยชน์ในพื้นที่ด้านการผลิตที่แตกต่างกัน

จากการศึกษาขนาดถือครองที่ดินของชาวกะเหรี่ยงภายในหมู่บ้าน พบว่ามีลักษณะของการกระจายของพื้นที่ดังนี้ กลุ่มชาวกะเหรี่ยงถือครองพื้นที่มากที่สุดจำนวนตั้งแต่ 36 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 1.1 กลุ่มชาวกะเหรี่ยงถือครองพื้นที่ต่ำสุด 0-5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 15.7 แสดงให้เห็นว่าภายในชุมชนเกิดการเหลื่อมล้ำในการถือครองพื้นที่ทำกิน พื้นที่ทำกิน ในกรรมสิทธิ์ของครัวเรือนต่างๆ ส่วนใหญ่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แทบทั้งสิ้น การซื้อขายพื้นที่แทบไม่มี เพราะแต่ละครัวเรือนจะเพาะปลูกภายในพื้นที่ทำกินของตนเท่านั้น ชาวกะเหรี่ยงมีแนวความคิดที่ว่า พื้นที่ทำไร่เป็นที่ดินของชุมชน ซื้อขายกันไม่ได้ แต่ที่นาอาจซื้อขายกันได้

การได้มาของพื้นที่ทำกินด้วยการสืบทอดมรดก และการจับจองบุกเบิก เป็นลักษณะทั่วไปของชาวกะเหรี่ยงได้ครอบครองที่ดินถาวร ดังนั้นการเปลี่ยนมือในการถือครองพื้นที่มีน้อย

แม้ว่าการแยกตัวทางชนชั้น และระดับเศรษฐกิจของกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ จะไม่ปรากฏในชุมชน แต่จากขนาดการถือครองที่ดิน ภายใต้ความสัมพันธ์ทางการผลิต สะท้อนให้เห็นว่าชาวกะเหรี่ยงไม่ได้เหมือนกันทั้งหมด แต่เกิดมีความแตกต่างกันของชนชั้นทางเศรษฐกิจ และสังคม

ประการที่ 4 การ จัดสรรทรัพยากรที่ดิน และป่าไม้ หรือที่ดินในเขตป่า โดยอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของ (ownership) เช่นพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 เป็นต้น โดยรวมศูนย์อำนาจการบริหารการจัดการอยู่ที่ส่วนกลาง กฎหมายของรัฐคำนึงถึงหลักการ และควบคุมโดยรัฐและเอกชน เท่านั้น แต่ละเลยแนวปฏิบัติตามประเพณี ของท้องถิ่นที่วางอยู่บนหลักการควบคุม และจัดการของชุมชนท้องถิ่น(Local Control) ถือว่าเป็นการขัดแย้งกัน ระหว่างระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย และระบบกรรมสิทธิ์ตามประเพณี รัฐอาศัยกฎระเบียบในการควบคุม และจัดการทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรดิน โดยถือว่าเป็นทรัพย์สินของรัฐ ใครก็ตามหากต้องการเข้าไปใช้ประโยชน์ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่อย่างถูกต้องเสียก่อน เช่นที่ดินในเขตป่าสงวน ป่าอนุรักษ์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ

จากการศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงพบว่า ระบบกรรมสิทธิ์ที่เป็นรูปแบบทรัพย์สินของรัฐ (State Property) และทรัพย์สินส่วนบุคคล (Private Property) ที่ขัดแย้งกับระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชน (Communal Property System) ดังนี้

ด้านทรัพย์สินของรัฐ นโยบายการกำหนดเตรียมประกาศ เขตพื้นที่อุทยานป่าสงวนแห่งชาติออบขาน ที่มุ่งรักษาป่า สภาพสมบูรณ์ และเป็นป่าแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ ครอบคลุมเขตอำเภอสะเมิง พื้นที่เตรียมประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ได้ครอบคลุมพื้นที่ของหมู่บ้านแม่ลานคำทั้งหมด เป้าหมายของการอนุรักษ์ป่าสภาพสมบูรณ์ขึ้นทับกับการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบเดิม ของชุมชนกะเหรี่ยง พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร พื้นที่ป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ และพื้นที่ป่าประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้านแม่ลานคำ ถูกผนวกเข้าไปในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เช่นเดียวกับชาวกะเหรี่ยงชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกะเหรี่ยง และโครงการพัฒนาป่าไม้ ของป่าไม้แม่ลานคำเกิดขึ้น การรวมกลุ่มพบปะกันระหว่าง เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้นำกลุ่มกะเหรี่ยงในชุมชน เพื่อขอคำชี้แจง และชาวกะเหรี่ยงแจ้งถึงปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ ชาวกะเหรี่ยงได้คัดค้านแนวนโยบาย พร้อมกับต่อรองของทำกินในพื้นที่เดิม และขอเอกสารสิทธิ์ในพื้นที่ที่เหลืออยู่ แต่ยังไม่เป็นผล

ด้านทรัพย์สินส่วนบุคคล ไพบูลย์ (2539: 129) กล่าวว่า รัฐยอมรับกฎเกณฑ์ทางด้านกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ด้วยการอาศัยเอกสารสิทธิ์ แสดงกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในรูปแบบโฉนด นส.3 ที่เป็นหลักในการตรวจสอบ ยืนยันสิทธิของเอกชน แต่เกณฑ์ใดๆที่แตกต่างออกไปจากระบบเอกสารสิทธิ์ จะถูกปฏิเสธ และไม่ได้การยอมรับในระบบราชการ

การยอมรับด้านกรรมสิทธิ์ในพื้นที่โดยผ่านทางเอกสารสิทธิ์ ของชาวกะเหรี่ยงในชุมชนบ้านแม่ลานคำตระหนักถึงความสำคัญ และได้เรียกร้องขอสิทธิเหนือที่ทำกินของตนเองแก่รัฐ แต่ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐ ชุมชนกะเหรี่ยงจึงเรียกร้องสิทธิในพื้นที่ทำกิน ร่วมกับชาวกะเหรี่ยงชุมชนอื่นๆ ปัจจุบันกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลที่แสดงสิทธิครอบครองที่ดินของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ ยึดถือ ในระบบเดิมที่สืบทอดที่ดินจากบรรพบุรุษ ในส่วนการเรียกร้องเอกสารสิทธิ์เหนือพื้นที่ทำกิน ทำได้เพียงยื่นความจำนงกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้แม่ลานคำ และใบจองพื้นที่ทำกินเท่านั้น

ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำสร้างหลักประกันให้กับตนเองด้วยการปลูกไม้ผลยืนต้นในไร่ข้าว ปรับปรุงพื้นที่ในไร่ข้าวบางส่วนเป็นสวนผลไม้ เพื่ออ้างสิทธิเหนือที่ทำกิน หากเงื่อนไขของการจัดการทรัพยากรแบบรวมหมู่ของชุมชนถูกทำลาย ปัญหาการสูญเสียพื้นที่ทำกิน การเปลี่ยนมือในการครอบครองพื้นที่ ก่อเกิดสภาวะของการไร้ที่ทำกิน และความยากจนจะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นได้ด้วยทำนองเดียวกันกับการแบ่งประเภทพื้นที่ป่าตามประเพณี ของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ลานคำ มีรูปแบบการจัดการเป็นรูปแบบป่าชุมชน ป่าอนุรักษ์ ป่าพิธีกรรม ป่าใช้สอยรอบหมู่บ้าน พื้นที่เหล่านี้เป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชน ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยเป็นความเห็นพ้องต้องกันภายในชุมชน ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรในชุมชนที่จะเกิดขึ้น ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการแก้ไขความขัดแย้งภายในได้ โดยอาศัยกฎระเบียบข้อห้ามของชุมชน

เมื่อรัฐประกาศให้พื้นที่ทำกินที่ชาวกะเหรี่ยงแม่ลานคำ เคยทำการเพาะปลูกมาก่อน เป็นพื้นที่ป่าสงวน จึงเกิดปัญหาการใช้พื้นที่ในการเพาะปลูก เนื่องจากชุมชนขาดแคลนพื้นที่ทำไร่ข้าวหมุนเวียน ซึ่งกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวกะเหรี่ยง

2. การควบคุมและการจัดการแรงงาน

ปัญหาด้านแรงงาน มีผลกระทบสืบเนื่องมาจาก พื้นที่ทำกินลดลง บางครอบครัว เมื่อไม่มีพื้นที่ทำกิน หรือพื้นที่ทำกินเหลือไม่พอจะประกอบกิจการเกษตร จึงต้องแปรรูปแรงงาน ภายในครัวเรือนมาเป็นแรงงานรับจ้าง ทั้งในและนอกชุมชน บ้านแม่ลานคำมีการควบคุมการแปรรูปแรงงานภายในชุมชน โดยการว่าจ้างแรงงานในครัวเรือนที่ประสบปัญหาพื้นที่ทำกิน เข้าทำงานในไร่ แทนการว่าจ้างแรงงานจากภายนอกชุมชน รวมทั้งป้องกันแรงงานภายในชุมชน ออกสู่ภายนอก

อีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นการป้องกันปัญหาการขาดแคลนแรงงาน โดยจัดให้มีการลงแขกเอามือกัน ภายในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาภายในชุมชนเป็นเวลานาน และสูญหายไป ในระยะเวลาหนึ่ง เมื่อประสบกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพการผลิตข้าวไร่ ภายในชุมชน ชุมชนจึงนำประเพณีนี้มาประยุกต์ใช้ นับว่าเป็นการแก้ปัญหาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกวิธีหนึ่ง

3. การสร้างกฎระเบียบภายในชุมชน

บ้านแม่ลานคำ มีการตกลงร่วมกันภายในชุมชน ในด้านสร้างกฎเกณฑ์ เพื่อปกป้อง ทรัพยากรท้องถิ่นภายในชุมชน จากปัญหาสภาพการผลิตข้าวไร่ และปัญหาพื้นที่ทำกินลดลง อันเป็น สาเหตุและปัจจัยหลัก ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพการผลิตข้าวไร่ในบ้านแม่ลานคำขึ้น โดยมีกฎระเบียบห้ามบุกรุกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามประเพณี และป่าต้นน้ำลำธาร เพื่อบุกเบิกเป็นพื้นที่ทำกิน ฝืนใหม่